

(Film)festivalisering in Nederland

Maike Boersma BA - 3032590

24 oktober 2011

Masterscriptie Kunstbeleid en -management, tracé Sturing van Creatief Ontwerp
Universiteit Utrecht

Eerste lezer: dr. E.M. Rovers

Tweede lezer: drs. A.J.C. Minnaert

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	4
Inleiding	6
Hoofdstuk 1 Festivals en festivalisering	10
1.1 Festival	10
1.1.1 De ontwikkeling van festivals.....	10
1.1.2 Verschillende soorten festivals	12
1.1.3 Definitie van festivals	13
1.2 De functies van een festival	17
1.3 Festivalisering.....	20
1.3.1 Groei van het aantal festivals.....	20
1.3.2 De term 'festivalisering'	23
Hoofdstuk 2 Factoren die de festivalisering stimuleren	25
Inleiding.....	25
2.1 Taakverdeling overheden.....	25
2.2 Cultuurbeleid en fondsen.....	27
2.2.1 Cultuurbeleid van de Rijksoverheid	27
2.2.2 Rijkscultuurfondsen	30
2.2.3 Cultuurbeleid van gemeenten	32
2.3 Citymarketing	34
2.3.1 De opkomst en de nieuwe betekenis van citymarketing.....	34
2.3.2 Festivals in de citymarketing.....	36
2.4 Verandering in cultuurdeelname	38
Hoofdstuk 3 De festivalisering van de filmsector	41
Inleiding.....	41
3.1 De geschiedenis en rol van filmfestivals in Nederland	42
3.2 Film en (internationaal) cultuurbeleid	44
3.3 Steden willen zich profileren.....	46
3.4 Cultuurparticipatie en filmbezoek	47

3.5 Overige factoren	48
Conclusie	51
Literatuur en bronnen.....	55
Bijlage 1.....	59
Bijlage 2.....	60

VOORWOORD

840, zoveel festivals zijn er in Nederland. In dit onderzoek zal worden onderzocht wat de belangrijkste factoren zijn die er voor gezorgd hebben dat we zo veel festivals hebben. Het antwoord op de vraag of dit een positieve of negatieve ontwikkeling is, wordt hierbij in het midden gelaten. Wel hoop ik met dit onderzoek meer inzicht te geven in de zogenoemde festivalisering en aan te tonen wat de redenen zijn voor de sterke groei in het aantal festivals vanaf 1985.

Mijn interesse voor dit onderwerp is misschien al lang geleden aangewakkerd, toen ik rond 2000 voor het eerst vrijwilliger was op het festival Appelpop in Tiel, waar ik ben opgegroeid. Tijdens mijn studie Theater-, film- en televisiewetenschap aan de Universiteit Utrecht heb ik als vrijwilliger menig festival van achter de schermen gezien. Wat begon als zaalwacht bij het Nederlands Film Festival in Utrecht, liep uit tot assistent locatiemanager bij Festival a/d Werf in Utrecht en productie assistent bij Festival Spoffin in Amersfoort. Het was dus niet zo gek dat mijn onderzoeksstage mij wederom bij een festival bracht. Tijdens de zoektocht naar een geschikte stageplaats, viel het mij op dat er erg veel festivals waren waar ik nog nooit van had gehoord. Deze verbazing heeft uiteindelijk geresulteerd in deze scriptie.

Het schrijven van deze scriptie heeft een paar maanden stil gelegen. Het voornemen om me tijdens mijn master alleen maar op mijn studie te richten en daar niet zo veel naast te doen, hield lange tijd stand. Totdat de zomer begon en daarmee het festivalseizoen. Na het inleveren van de eerste versie van mijn scriptie heb ik wederom bij Festival Spoffin en het Nederlands Film Festival gewerkt. Na de zomer kon ik weer met een frisse blik aan mijn scriptie werken. Inmiddels ben ik bij het International Documentary Film Festival Amsterdam aan de slag gegaan. Om er voor te zorgen dat het schrijven van mijn scriptie geen *never ending story* wordt, wordt het tijd om hem af te ronden.

Met het afronden van deze scriptie, rond ik tevens mijn masteropleiding Kunstbeleid en –management, tracé Sturing van Creatief Ontwerp aan de

Universiteit Utrecht af. Een scriptie waar ik tot de laatste dag met veel plezier aan heb gewerkt. Al lezende en schrijvende kwam ik elke keer weer nieuwe, interessante dingen tegen welke mijn interesse in het onderwerp vergrootten. Voor het met plezier aan mijn scriptie werken wil ik Frank bedanken, die mij van tevoren de wijze raad gaf om een onderwerp te kiezen wat ik zó interessant vond, dat ik het na een half jaar nog leuk zou vinden om er mee te werken.

In het bijzonder wil ik ook mijn scriptiebegeleidster Eva Rovers bedanken. Want natuurlijk waren er ook momenten dat ik even niet zo goed wist hoe ik verder moest, of door de bomen het bos niet meer zag. Haar positieve feedback, sturing op de juiste momenten, flexibiliteit en goede adviezen hebben gemaakt dat ik telkens weer met veel vertrouwen verder kon werken aan mijn scriptie.

Frank ben ik dankbaar voor de goede adviezen op de juiste momenten en ik wil hem, samen met Ton en Minke, Dineke en Mariëlle bedanken voor de steun en het vertrouwen. Met Kamila, Rosanne en Lianne heb ik vele studie- en koffieuurtjes doorgebracht in de bibliotheek en binnenstad van Utrecht. Deze waren van grote waarde voor het studieproces en hebben het schrijven van mijn scriptie veraangenaamd.

Door mijn scriptie is mijn interesse in en nieuwsgierigheid naar festivals alleen nog maar groter geworden. Vol zin en goede moed stap ik daarom het werkende (festival)leven tegemoet.

Maaïke Boersma

Oktober 2011

INLEIDING

Oerol, het International Film Festival Rotterdam en Noorderslag. Bekende festivals waar iedereen wel eens van heeft gehoord. Maar er zijn in Nederland zo veel festivals, dat er iedere dag wel ergens eentje is. Hele bekende festivals, maar ook veel festivals die haast niemand kent. Sommige festivals bestaan al jaren, maar veel festivals zijn pas recentelijk opgericht.

In de afgelopen dertig jaar is het aantal festivals in Nederland verviervoudigd.¹ In 2010 waren er in Nederland in totaal 840 festivals.² De grootste groei was tussen 1985 en 1995, maar ook in de jaren daarna zijn er nog veel nieuwe festivals ontstaan. Zo nam het aantal festivals in de periode 1995 tot 2007 nog steeds met veertig procent toe.³ Om deze reden wordt de term ‘festivalisering’ zowel in de literatuur als tijdens debatten steeds vaker genoemd.⁴

Deze toename is ook terug te zien in het aantal filmfestivals in Nederland. Vanaf 1999 is het aantal filmfestivals met 39 gestegen, waarmee het totaal aantal filmfestivals op dit moment op 51 is komen te staan. In mijn onderzoek wil ik me daarom bezig houden met deze zogenoemde festivalisering in Nederland en nagaan waarom er steeds meer festivals ontstaan. Om dit te onderzoeken zal ik mij richten op de belangrijkste factoren die deze festivalisering hebben veroorzaakt. In het bijzonder zal ik ook kijken naar de groei van het aantal filmfestivals om te zien of er naast allerlei algemene factoren, ook sectorspecifieke factoren zijn die hierbij een rol hebben gespeeld. De hoofdvraag van deze scriptie luidt: *Aan de hand van welke factoren is het toenemend aantal*

¹ Sandra Jongenelen, “De festivalisering van Nederland,” *Boekman* 83 (2010): 10.

² Cas Smithuijsen, “Liever de lucht in. Over de noodzaak van een opwaartse beweging in het festivalbestel,” *Boekman* 83 (2010): 94.

³ Lex Kruijver, “Respons blik terug op dertig jaar festivals,” *EVB Live* februari 2009, 55.

⁴ Zie bijvoorbeeld Inez Boogaarts, “Food, fun and festivals. De festivalisering van de stad” in *De Uitstad. Over stedelijk vermaak*, geredigeerd door Jack Burgers (Utrecht: Jan van Arkel, 1992): 119-131, Sandra Jongenelen, “Festivalisering in Nederland,” 6-12 en het debat *De festivalisering van cultuur* in LUX, Nijmegen dat op 2 maart 2011 werd gehouden.

festivals vanaf 1985 te verklaren en op welke manier is deze festivaliseringstrend merkbaar in de Nederlandse filmsector?

Voor het uitvoeren van dit onderzoek baseer ik mij voor een groot deel op bestaande literatuur en reeds uitgevoerde onderzoeken van onder andere data- en onderzoeksbureau Respons en onderzoeksbureau Letty Ranshuysen. Er is relatief veel over festivals geschreven, maar wetenschappelijk onderzoek naar festivals is pas redelijk recent op gang gekomen. Zoals Jérôme Segal schrijft: 'The literature on film and on film festivals is extensive [...]. The majority of the books and articles on film festivals are festival-specific or written as guides for professionals of the film industry.'⁵ Reflectie over bijvoorbeeld filmfestivals vond lange tijd voornamelijk plaats binnen de filmkritiek, terwijl een stroom wetenschappelijke publicaties pas recentelijk op gang is gekomen.⁶ Ook *Boekman, tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* wijdde pas tijdens de 22^e jaargang bij de 83^e editie van het tijdschrift een hele uitgave aan het thema 'festivals'. Omdat academisch onderzoek naar festivals nog niet zo lang plaatsvindt, moet er nog veel over onderzocht worden. Met mijn onderzoek wil ik daarom aan de theorievorming rondom festivals bijdragen.

Er bestaan binnen de wetenschap op dit moment nog niet veel echte 'festivalspecialisten'. Wel zijn er wetenschappers die vanuit verschillende academische disciplines een visie op festivals hebben. Een voorbeeld hiervan is Hans Mommaas, hoogleraar Vrijetijds wetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. Eén van de pioniers op het gebied van onderzoek naar filmfestivals is Marijke de Valck. Zij heeft het ontstaan en de aard van het mondiale filmfestivalcircuit onderzocht.⁷ Het onderzoek van De Valck kan gebruikt worden als leidraad voor nieuw onderzoek voor in ieder geval filmfestivals, maar wellicht dat aspecten hiervan ook bruikbaar zijn voor onderzoek naar festivals in een bredere context.

⁵ Jérôme Segal, "Film Festivals," in *European Public Culture and Aesthetic Cosmopolitanism: Main Report*, geredigeerd door Monica Sassatelli. (Brighton and Hove: University of Sussex 2008): 111–118. http://www.euro-festival.org/docs/Euro-Festival_D1_MainReport.pdf.

⁶ Peter Bosma, "Het verschijnsel van internationale filmfestivals" [2009] *Peter Bosma* – 03-05-2011 <http://peterbosma.info/?p=artikel&artikel=25>.

⁷ Idem.

In het eerste hoofdstuk zal ik na een korte beschrijving te hebben gegeven over het ontstaan van festivals, een definiëring van festivals geven. Voordat er gekeken kan worden naar festivalisering, moet duidelijk worden afgebakend wat een festival is. In literatuur over festivals en binnen de festivalwereld zelf is een duidelijke definitie hiervan vaak niet terug te vinden. En als er wel een definitie wordt gegeven van festivals, dan is deze óf dusdanig specifiek dat deze niet voor alle soorten festivals van toepassing is óf juist te breed waardoor de definitie te veel in algemeenheden vervalt.⁸

Ook als het gaat over de functies van festivals en de rol die zij binnen hun sector spelen, worden er vaak generale uitspraken gedaan die eigenlijk slechts gelden voor bepaalde soorten festivals, en geen algemene geldigheid hebben.⁹ Er kan daarom gesteld worden dat er al wel wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar festivals, maar dat er aan de basis van deze onderzoeken nog aspecten zijn die nog niet voldoende onderzocht zijn. Met dit onderzoek zal ik daarom niet alleen een definitie van festivals formuleren, maar ook zal ik nagaan of het mogelijk is om een algemene beschrijving van de functies van een festival te geven. Omdat een festival niet een kunstvorm, maar een manier van presenteren is, kan het echter ook zo zijn dat festivals als belangrijkste gemene deler hebben dat ze 'festival' worden genoemd maar dat verschillende soorten festivals hier een verschillende invulling aan geven. Tot slot zal ik in het eerste hoofdstuk de term 'festivalisering' behandelen.

In hoofdstuk 2 zal ik vervolgens nagaan welke factoren bijdragen aan deze festivaliseringstrend. Bij het onderzoek naar deze factoren richt ik mij op een paar hoofdthema's. Allereerst zal ik hierbij dieper ingaan op het cultuurbeleid van de overheid. Hierbij zal ik nagaan of er aspecten binnen dit beleid te herleiden zijn die de toename van het aantal festivals hebben gestimuleerd. De tweede factor die ik nader zal bekijken is citymarketing. Hierbij zal besproken worden wat citymarketing is en op welke manier dit een rol heeft gespeeld in de groei van het aantal festivals in Nederland. Tot slot zal in dit hoofdstuk de

⁸ Van Dale, in Sandra Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 6.

⁹ Zie hiervoor onder andere Sandra Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 11-12 en Marijke de Valck, "De rol van filmfestivals in het YouTube-tijdperk," *Boekman* 83, 54-60.

cultuurdeelname van het publiek bespreken en dieper ingaan op de opkomst van de 'culturele omnivoor': een cultuurparticipant wiens voorkeuren zich uitstrekken over de traditionele smaakgrenzen heen.

De literatuurstudie zal ik in het derde hoofdstuk aanvullen met een casestudy. Ik zal hierbij de ontwikkeling van de filmfestivals beschrijven en kijken of de factoren uit hoofdstuk twee ook van invloed zijn geweest op de toename van het aantal filmfestivals. Tevens zal ik in dit hoofdstuk nagaan of er voor filmfestivals nog sectorspecifieke factoren zijn die de festivalisering in de Nederlandse filmsector hebben gestimuleerd. Ik heb voor de festivalisering in de filmsector gekozen omdat het aantal filmfestivals qua omvang voor de grootte van dit onderzoek beter is te bestuderen dan het aantal festivals op het gebied van bijvoorbeeld de podiumkunsten. Daarnaast is het opvallend dat er vanaf de eeuwwisseling veel nieuwe filmfestivals zijn ontstaan.

In de conclusie zal ik de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoorden door de uitkomsten van de eerdere hoofdstukken met elkaar te verbinden. Ook zal ik mogelijke vervolgonderzoeken benoemen.

HOOFDSTUK 1

FESTIVALS EN FESTIVALISERING

Alvorens er over festivals gesproken kan worden, is het belangrijk om na te gaan wat een festival precies is. Hiervoor zal een overzicht worden gegeven van de ontwikkeling van festivals en wordt er een definitie van festivals geformuleerd. Daarnaast zullen de functies van festivals worden bekeken en zal er in dit hoofdstuk dieper worden ingegaan op wat de term festivalisering inhoudt.

1.1 Festival

Festival. Iedereen kent het woord en weet wat een festival is. Maar om te zeggen wat een festival precies is, blijkt vaak toch best lastig te zijn. Zoals Henri Schoenmakers in het artikel “Festivals, theatrical events and communicative interactions” schrijft: ‘[...] It suggests that the word ‘festival’ is one of those many words about which we know that is being signified when we are in the culture itself. That is why we do not realize [...] the changing meanings or the different extensions of such a concept.’¹⁰

Om meer duidelijkheid te geven wat een festival is, zal ik een historische schets geven van hoe festivals zich hebben ontwikkeld en aangeven wat voor festivals daar uit zijn ontstaan. Tevens zal ik een overzicht geven van de problemen rondom de definiëring van wat een festival is en vervolgens zelf een definitie geven van de term ‘festival’.

1.1.1 De ontwikkeling van festivals

Festivals zoals wij die nu kennen, vinden hun oorsprong in de Middeleeuwen. Na afloop van de zondagse mis konden mensen in die tijd naar de markt. Deze markten groeiden vanaf de dertiende eeuw uit tot omvangrijke evenementen

¹⁰ Henri Schoenmakers, “Festivals, theatrical events and communicative interactions,” in *Festivalising! Theatrical events, politics and culture*, geredigeerd door T. Hauptfleisch et. al. (Amsterdam: Rodopi 2007): 27-28.

waar handel, toneel en andere vormen van vertier plaats vonden. De mensen die op deze markten werkten, reisden in groepsverband vanwege het gevaar om onderweg beroofd te worden. Dit had als gevolg dat steden een aantal maal per jaar markten organiseerden in plaats van het hele jaar door. Hierdoor kregen deze evenementen een feestelijker en charismatischer karakter.

Het eerste moderne festival dat qua structuur en concept vergelijkbaar is met de huidige festivalopzet, is het Bayreuther Festspiele, opgericht in 1876 door Richard Wagner.¹¹ Dit festival bestaat nog steeds en beleefde in de zomer van 2011 zijn 100^e editie. Het oudste filmfestival is het Filmfestival van Venetië dat in 1932 voor het eerst werd georganiseerd. Dit festival komt voort uit de Biënnale van Venetië en deze heeft met haar oprichting geleid tot een stroom van nieuwe filmfestivals in Europa.

Het in Nederland oudste nog bestaande festival is het Holland Festival dat in 1947 voor het eerst plaats vond onder de naam High Arts in the Low Lands. In de jaren zestig volgden de eerste Nederlandse muziekfestivals met in 1970 de eerste meerdaagse openluchtmanifestatie: Holland Pop Festival, welke in het Kralingse Bos in Rotterdam werd georganiseerd. Langzaam aan ontstonden er steeds meer festivals, maar het aantal nam vooral na de jaren zeventig in hoog tempo toe.¹² Een speciale subcategorie van festivals die in deze tijd ontstonden zijn de zogenaamde zomerfestivals. Zomerfestivals ontstonden uit de behoefte om de podiumkunsten uit de toen nog zeer naar binnen gerichte theaters te halen en op straat te brengen.¹³ Voorbeelden van zomerfestivals zijn Oerol, De Parade en Festival a/d Werf.

De grootste groei van festivals is te zien tussen 1985 en 1995. In deze tijd groeide het aantal festivals van in tweehonderd naar vijfhonderd festivals.¹⁴ Inmiddels is de groei van het aantal festivals afgenomen, maar ook de

¹¹ Over de oorsprong van festivals is weinig informatie te vinden. Deze informatie komt uit de scriptie van Rob Hilberink, "The Gergiev Festival Formula: Success, Struggle & Survival" (Masterscriptie Kunstbeleid en Management, Universiteit Utrecht, 2006), 8. Waar hij deze informatie vandaan heeft, is niet te herleiden.

¹² Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 9-10.

¹³ Letty Ranshuysen, "De zomerfestivals van het Vierde Kwartaal: De huidige praktijk en marketingmogelijkheden." [2004] Letty Ranshuysen - onderzoek in de cultuursector – 19-04-2011 www.lettyranshuysen.nl/pdf/2004_rapport_zomerfestivals.pdf, 12.

¹⁴ Kruijver, "Dertig jaar festivals," 55.

laatste jaren zijn er nog vrij veel nieuwe festivals bijgekomen. In paragraaf 1.3.1 zal ik verder ingaan op de groei van deze festivals.

Festivals werden volgens Sandra Jongenelen lange tijd vrij cynisch bejegend en vooral zomerfestivals werden lange tijd gezien als veredelde braderieën. De tijd dat festivals vanwege hun laagdrempeligheid en hun brede publieksbereik niet serieus werden genomen, is echter voorbij.¹⁵ Inmiddels is het zelfs zo dat 'een stad die zichzelf een beetje serieus neemt, een festival moet hebben.'¹⁶ Festivals worden tegenwoordig namelijk ook vaak ingezet om een stad aantrekkelijker te maken voor zowel toeristen als de bewoners. In hoofdstuk twee zal er dieper op dit aspect worden ingegaan.

1.1.2 Verschillende soorten festivals

Er bestaan veel verschillende soorten evenementen, die allemaal het woord 'festival' gebruiken om zichzelf te benoemen. Binnen de culturele sector bestaan er onder andere filmfestivals, theaterfestivals, muziekfestivals, nieuwe media festivals, fotografiefestivals en literatuurfestivals. Binnen deze verschillende 'takken' van festivals zijn er vervolgens subgenres te onderscheiden. Voor filmfestivals zijn dit bijvoorbeeld een animatiefestival, een Nederlands filmfestival, een festival met korte films, een internationaal filmfestival, kinderfilmfestival enzovoorts. Daarnaast zijn er veel festivals waarbij er sprake is van cross-overs tussen verschillende genres. Zo programmeert het Festival a/d Werf in Utrecht vooral veel verschillende vormen van theater, maar hebben ze daarnaast een randprogrammering met bands die optreden in het festivalhart op de Neude en worden er daarnaast debatten, lezingen et cetera georganiseerd.

Naast culturele festivals, zijn er steeds meer partijen die het woord 'festival' gebruiken. Winkels hebben een prijzenfestival, op de Albert Cuyp in Amsterdam wordt een knoflookfestival gehouden, er bestaat een kersenfestival en ook evenementen strooien graag met het woord 'festival'. Het is daarom van belang om een onderscheid te maken tussen de verschillende soorten festivals.

¹⁵ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 6.

¹⁶ Boogaarts, "Food, fun and festivals," 121.

Een ander onderscheid dat kan worden gemaakt, wordt benoemd door Inez Boogaarts in haar artikel 'Food, fun and festivals. De festivalisering van de stad'. Zij constateert dat er een verschil is tussen 'oude' en 'nieuwe' festivals. 'Oude', internationaal bekende festivals zijn in haar optiek oorspronkelijk opgezet ten gunste van een of andere kunstsector. Bij zulke festivals staat de artistieke of de vakinhoudelijke dimensie voorop. Het kenmerk van deze festivals is dat ze cruciale netwerken onderhouden met internationale culturele stedelijke centra. Veel 'nieuwe' festivals worden volgens Boogaarts bewust, en soms heel kunstmatig, zonder enig lokaal cultureel verband vanuit de gemeentelijke overheid opgezet of overgenomen om de stad te 'verkopen'. Deze nieuwe festivals onderscheiden zich volgens Boogaarts vooral van de oude festivals doordat de eigenlijke drijfveren voor het organiseren ervan buiten het festival zelf liggen. De programmering van deze festivals is in veel gevallen onderschikt aan de externe doelen waarop in de eerste plaats wordt gemikt.¹⁷ In paragraaf 2.3 over citymarketing zal ik hier nog dieper op ingaan.

1.1.3 Definitie van festivals

In literatuur over festivals is een duidelijke definitie van wat een festival is niet gemakkelijk terug te vinden. Schoenmakers loopt ook tegen dit probleem aan en schrijft in het artikel "Festivals, theatrical events and communicative interactions": 'Speaking of festivals, it would of course be very useful to know what a festival is. However, here we already meet problems.' Hij concludeert dat 'more analytical approaches regarding the concept of festivals are lacking.'¹⁸ Alvorens in te gaan op de festivalisering, zal daarom in deze paragraaf worden begonnen met de definiëring van festivals.

Het feit dat er zo veel verschillende soorten festivals zijn, maakt het formuleren van een eenduidige definitie van wat een festival is niet gemakkelijker. Dit blijkt uit het feit dat als er wel een definitie wordt gegeven van festivals, deze dusdanig specifiek dat deze niet voor alle soorten festivals van toepassing is ('reeks van presentaties op het gebied van de podiumkunsten met

¹⁷ Ibidem, 123-124.

¹⁸ Schoenmakers, "Festivals, theatrical events and communicative interactions," 27.

inhoudelijke samenhang, onder één noemer gepresenteerd en van een beperkte tijdsduur')¹⁹ of juist te breed waardoor het in algemeenheden vervalst ('een evenement over een bepaald onderwerp').²⁰

De beschrijving 'een evenement over een bepaald onderwerp', kaart het eerste probleem aan. Er wordt namelijk niet altijd een duidelijke scheiding gemaakt tussen evenementen en festivals. Een evenement is een gebeurtenis van beperkte duur met een begin- en een einddatum die op één of meerdere locaties plaatsvindt en voor het algemene publiek toegankelijk is.²¹ Binnen evenementen kan een onderscheid worden gemaakt tussen evenementen en culturele evenementen. Volgens Noordman is een cultureel publieksevenement 'een op initiatief van een private organisatie of overheidsorgaan niet-regulier geprogrammeerde, incidentele of jaarlijks terugkerende culturele gebeurtenis op het gebied van kunst en cultureel erfgoed met een projectmatig karakter, die voor algemeen publiek toegankelijk is.'²² Festivals worden echter gekenmerkt door een typische manier van verzamelen van voorstellingen, waarbij meerdere presentaties direct na elkaar en tegelijkertijd worden geprogrammeerd.²³ Deze manier van verzamelen komt niet voor bij evenementen. Daarnaast is een kenmerk van een festival dat het periodiek terugkerend is. Festivals zijn kortom een subgroep van culturele evenementen.²⁴ In onderstaand schema is dat goed te zien.

¹⁹ "Festivalregeling van het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+" – 23-05-2011. www.lexius.nl/festivalregeling-van-het-nederlands-fonds-voor-de-podiumkunsten.

²⁰ Van Dale, in Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 6.

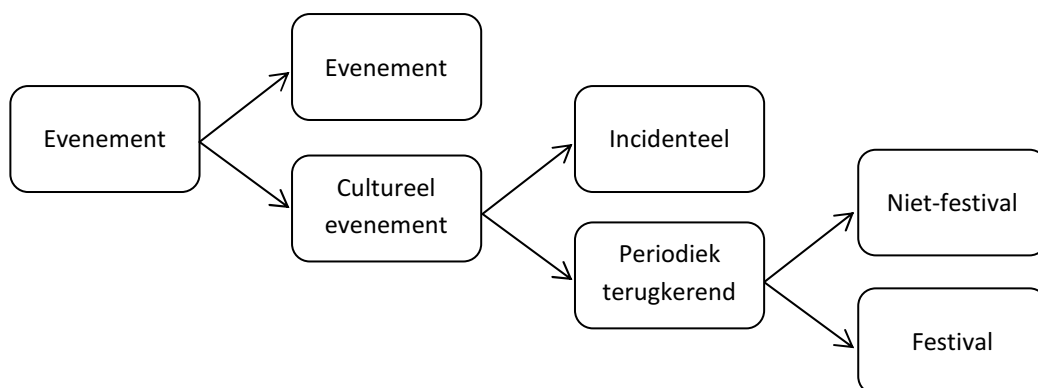
²¹ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 258.

²² Ibidem.

²³ R. Verhoeff in Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 258.

²⁴ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 259.

Figuur 1. De plaatsing van festivals binnen de evenementen.²⁵

Nu duidelijk is wat een evenement en wat een festival is, kan gekeken worden naar de definitie van een festival. Niet alleen in de wetenschap, maar ook in de festivalwereld zelf is men niet goed in staat tot het formuleren van een eenduidig antwoord op de vraag wat een festival is. Tijdens de studiebijeenkomst *De artistieke betekenis van festivals* waar in 2007 in Maastricht ongeveer honderd mensen uit het veld aanwezig waren, is gesproken over de definiëring van een festival. De uitkomst van de vraag ‘wat is de definitie van een festival?’ was hier:

‘Een festival zorgt voor een cultuurdebat en is een podium (gezicht) met een eigen identiteit. Een festival is meer dan een optelsom van activiteiten en groepen, maar het is ook waar dat het vooral de groepen en makers zijn die dat gezicht bepalen. De toegevoegde waarde is voor iedereen anders en daardoor dynamisch.’²⁶

De meningen hierover bleven dus nog verdeeld en de uitkomst is ook niet echt een definitie van een festival, maar eerder een beschrijving van wat een festival ‘doet’. Om duidelijk te maken wat er met festival wordt bedoeld in dit onderzoek, zal ik een eigen definitie van het onderwerp ‘festivals’ geven.

Lex Kruijver, managing director bij Respons, geeft in het artikel ‘Respons blikt terug op dertig jaar festivals’ de oorspronkelijke betekenis van festivals.

²⁵ Naar Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 259.

²⁶ Hugo van Neck, “De artistieke betekenis van festivals, studiebijeenkomst Maastricht, 22 maart 2007, verslag.” (Amsterdam: VSCD, 2007), 5.

Deze luidt als volgt: 'een festival is een viering, een feest, meestal van culturele of religieuze aard'.²⁷ Deze brede omschrijving heeft er mede toe geleid dat er soms onduidelijkheid is over of iets een evenement of een festival is. Om het begrip 'festival' af te bakenen, heeft Respons vervolgens op basis van diverse definities de volgende definitie van een cultureel festival geformuleerd:

'Een festival is een, meestal openbaar toegankelijk en entreeheffend, cultureel evenement onder één noemer gepresenteerd. Diverse presentaties worden door kunstenaars gegeven op diverse binnen- en/of buitenlocaties, die met elkaar verbonden of op loopafstand van elkaar zijn.'²⁸

Deze definitie komt al heel erg in de buurt van een standaard definitie van wat een cultureel festival is. Een festival hoeft echter niet entreeheffend te zijn. Ook hoeft de afstand die de verschillende locaties hebben niet per se op loopafstand van elkaar te zijn. Kijkende naar bijvoorbeeld de locaties Carthusiusweg en de Paardenkathedraal tijdens Festival a/d Werf 2011 in Utrecht waren deze locaties wel een duidelijk onderdeel van het festival, maar niet op loopafstand van de rest van het festival. Tot slot mist in deze beschrijving het terugkerende element waar Noordman over schrijft.

Als deze aspecten worden meegenomen in de definitie die Respons reeds formuleerde, is een festival 'een, meestal openbaar toegankelijk, periodiek terugkerend niet-regulier geprogrammeerd cultureel evenement onder één noemer gepresenteerd en van een beperkte tijdsduur. Bij een festival worden diverse presentaties op het gebied van kunst en/of cultureel erfgoed gegeven op diverse binnen- en/of buitenlocaties, die met elkaar verbonden of in een beperkt geografisch gebied geconcentreerd zijn.'

²⁷ Kruijver, "Dertig jaar festivals," 55.

²⁸ Ibidem.

1.2 De functies van een festival

Afhankelijk van het perspectief kunnen festivals verschillende functies of een verschillende toegevoegde waarde hebben. Een festival lijkt namelijk een vrij duidelijk begrip, maar bij de definiëring van wat een festival is, bleek al dat niet zo makkelijk te benoemen is wat een festival precies is. Als er wordt gekeken naar de functies van een festival, is ditzelfde probleem terug te zien. Het blijkt lastig te zijn om de rol die een festival speelt te omschrijven omdat deze niet voor ieder soort festival gelijk zijn en vaak hebben festivals ook meerdere functies. Een festival is immers niet een kunstvorm, maar een manier van presenteren. In deze paragraaf zal ik ingaan op de functies van festivals zijn, gezien vanuit het festival, de makers en het publiek.

Er is een aantal functies welke voor alle festivals gelden. Festivals zijn alleen al door hun vorm vaak laagdrempelig en trekken op die manier bezoekers die niet zo snel in het reguliere theater of in een filmhuis komen.²⁹ Ook zorgt de festivalsetting vaak een bepaalde sfeer 'waar de bezoeker zich in onderdompelt en waardoor hij of zij veel opener is dan bijvoorbeeld tijdens een bioscoopbezoek op een doordeweekse avond.'³⁰ Festivals spelen dus een belangrijke rol bij de aanwas van nieuw publiek en fungeren tevens als een podium voor kwetsbare kunst.³¹ Vaak vervullen festivals daarnaast een nichefunctie waarbij ze werk tonen dat een beperkter en minder breed publiek trekt. Festivals kunnen zich bijvoorbeeld heel specifiek op één thema richten. Hierdoor worden ze misschien geen groot festival, maar ze spelen wel in op een behoefte die er bij een bepaalde groep mensen is.

Voor programmeurs en makers is een festival van belang voor het vak. Het dient dan als vertoonmoment en als ontmoetingsplek. Op festivals kunnen programmeurs werk zien wat zij vervolgens op hun eigen festival kunnen programmeren. In sommige gevallen wordt dit aspect nog breder getrokken. Zo was Cinemart in Rotterdam ooit een reguliere filmmarkt tijdens het festival. Het

²⁹ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 7-8.

³⁰ De Valck, "Filmfestivals in het YouTube-tijdperk," 59.

³¹ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 12.

bleek echter al snel dat filmmakers niet zozeer gebaat waren bij handel in gerealiseerde films, maar juist behoefte hadden aan een platform voor hun plannen. Zodoende werd Cinemart een platform waar filmmakers en producenten hun nieuwe projecten kunnen presenteren aan potentiële financiers.³² Daarnaast fungeren festivals niet zelden als opdrachtgevers voor nieuw werk. Jonge theatermakers en musici kunnen vaak als eerste terecht op een festival en zodoende kan een festival als een springplank werken.³³ Ook zijn er festivals waar werk gemaakt wordt in opdracht van het festival in de vorm van een coproductie. Festivals zijn kortom van belang voor het vak, het experiment en de ontwikkeling van jong talent.³⁴

Volgens George Lawson, directeur van het Fonds Podiumkunsten, moeten festivals een onderscheidend karakter hebben en 'afgezien van de kwaliteit moet de programmering 'bijzonder en risicovol' zijn.' Hij geeft hierbij aan dat dit in praktijk niet altijd gemakkelijk hanteerbaar is en ook is er volgens hem reden om je zorgen te maken over de afname van het reguliere kwaliteitsaanbod. 'Daardoor is het niet uitgesloten dat we in de toekomst de brugfunctie van festivals ook voor dit gewone kwaliteitsaanbod relevant gaan vinden.' Met brugfunctie verwijst Laswon hier naar de brug die festivals zouden moeten slaan tussen publiek en kwetsbaar aanbod. Jongenelen concludeert dat het Fonds Podiumkunsten in de toekomst niet alleen naar het festival als artistieke motor binnen een bepaalde discipline zou willen kijken, maar binnen het bredere afnamebeleid van het Fonds ook meer recht willen doen aan het festival als effectief podium. Hierbij kan het volgens haar gaan om plekken waar normaalgesproken nooit gespeeld wordt, maar ook om theaterzalen waar men kampt met een afname in het aantal bezoekers. Festivals kunnen om deze reden als voorbeeldfunctie dienen voor het reguliere aanbod.

Nog een andere functie van festivals is de gidsfunctie. Marijke de Valck benoemt dit in het artikel "De rol van filmfestivals in het YouTube-tijdperk"

³² "Cinemart" *International Film Festival Rotterdam*. 05-10-2011
<http://www.filmfestivalrotterdam.com/nl/Organisatie/cinemart/>

³³ Hugo van Neck, "De Artistieke Betekenis van Festivals," 1.

³⁴ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 12.

omdat het type film op een filmfestival vaak ‘moeilijk’ is.³⁵ Deze functie kan door andere festivals echter ook worden vervuld. ‘Moeilijke’ kunstuitingen hebben volgens De Valck baat bij de betrokkenheid en de duiding van smaakmakers, welke in dit geval de programmeurs en de critici zijn. Dit heeft te maken met het sociologische principe dat hoe complexer de cultuuruiting is, hoe meer men op experts vertrouwt.³⁶

Als we specifiek over festivals voor de podiumkunsten spreken, zijn festivals vaak een kweekvijver voor talent. Op festivals is er namelijk meer dan op reguliere podia ruimte om te kunnen experimenteren. Dit heeft te maken met het feit dat een kunstenaar voor een festival, in tegenstelling tot een theaterproductie, niet al anderhalf jaar van tevoren zijn plannen klaar moet hebben. Volgens Kees Roorda, regisseur voor zowel het zalen- als het festivalcircuit, gaat dit ten koste van de artistieke ruimte. ‘Die vrijheid is de kraamkamer van een theatrale formulering en daarin ligt de mogelijkheid om tot een belangrijke voorstelling te komen.’³⁷ Nederland kent vele zomertheaterfestivals. Makers die op deze festivals spelen, maken in hun voorstelling vaak gebruik van de natuur en de omgeving waarin de voorstelling speelt. Maar ook is het voor kunstenaars inspirerend om buiten de ‘zwarte dozen’ te spelen en in de natuur te zijn. De buitenlucht geeft hen ruimte van denken.³⁸

Marijke de Valck beschrijft een aantal belangrijke functies van filmfestivals. De eerste belangrijke functie van filmfestivals is de *gatekeeper*-functie.³⁹ Door het grote aanbod, aangevuld met de digitalisering van films welke de distributie vergemakkelijken, kunnen mensen ‘verlamd’ raken in plaats van dat de betere beschikbaarheid van producten leidt tot meer consumptie.⁴⁰ Hierdoor kan het dus gebeuren dat we minder tevreden zijn met onze keus dan

³⁵ De Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 58.

³⁶ Ibidem, 59.

³⁷ Kees Roorda in Jongenelen, “Festivalisering van Nederland,” 11. (citaat van Twaalfhoven, 2007, 34-26).

³⁸ Jongenelen, “Festivalisering van Nederland,” 11.

³⁹ Marijke de Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 58.

⁴⁰ Anderson in De Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 57.

wanneer we slechts een beperkt aantal keuzeopties zouden hebben gehad.⁴¹ Filmfestivals vervullen hierin volgens haar een rol door, doormiddel van selectie en programmering van films, voor het publiek alvast het ‘kaf van het koren te scheiden’. Hiermee krijgen festivals een soort autoriteitspositie.⁴² Deze *gatekeeper*-functie is niet beperkt tot filmfestivals maar filmfestivals reiken vaak, in tegenstelling tot veel andere festivalvormen, prijzen uit en kunnen daarmee nog meer erkenning en waarde aan een film toevoegen.⁴³ In het derde hoofdstuk zal hier nog nader op in worden gegaan.

1.3 Festivalisering

In literatuur en debatten over festivals komt de term ‘festivalisering’ regelmatig naar voren. Ook in het dagelijks leven zijn er mensen die het opvalt dat er steeds meer festivals ontstaan. Aan de hand van cijfers over de groei van het aantal festivals in Nederland zal ik een beschrijving geven van de zogenoemde festivalisering die op dit moment gaande is. De term ‘festivalisering’ zal daarnaast worden onderzocht door te kijken sinds wanneer en in welke context dit woord is gebruikt.

1.3.1 Groei van het aantal festivals

Volgens Boogaarts is het ‘moeilijk om precies aan te geven in welke mate het aantal festivals is toegenomen.’ Het probleem begint volgens haar al ‘met de vraag wat er precies onder een festival wordt verstaan.’⁴⁴ Zoals al eerder aangegeven, wordt er inderdaad niet altijd eengoed onderscheid gemaakt tussen evenementen, culturele activiteiten en alles wat zich maar gewoon ‘festival’ noemt. Hierdoor wordt het tellen van het aantal festivals bemoeilijkt. Er moet goed gekeken worden wat in deze cijfers wel en niet wordt meegerekend. Daarnaast zijn gegevens over festivals en evenementen en het aantal bezoekers daarvan relatief schaars en moet er vaak voor betaald worden om de statistieken

⁴¹ Barry Schwarz in De Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 57.

⁴² De Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 58.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Boogaarts, “Food, fun and festivals,” 121.

in te kunnen zien. Deze problemen worden beaamd in *Podiumpleier. Een monitor voor podiumkunsten en muziekindustrie*, uitgegeven door de Atlas voor Gemeenten.⁴⁵

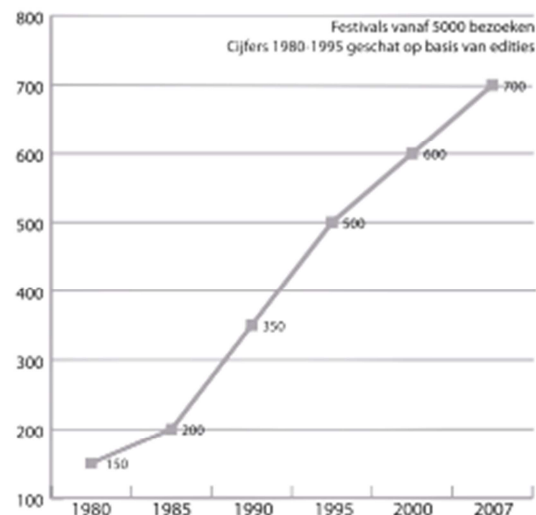
Omdat onderzoeksbureau Respons zowel een redelijk goede definitie hanteert van het soort festivals dat in dit onderzoek wordt onderzocht, en omdat dit bureau redelijk veel informatie heeft over festivals, zullen voor dit onderzoek deze gegevens worden gebruikt. Respons loopt echter ook direct tegen hetzelfde probleem van de definiëring van festivals aan. Voor de uitkomsten van haar onderzoek beperkt het bureau de cijfermatige terugblik tot festivals op het gebied van podiumkunsten met een bezoekersaantal vanaf 5000 bezoeken.⁴⁶ Dit betekent dat kleinere festivals in deze berekening niet zijn meegenomen. Ook deze gegevens geven daarmee geen overzicht van de volledige festivalwereld.

Desondanks zal ik deze cijfers gebruiken omdat het grootste aantal festivals wel binnen het gebied van podiumkunsten vallen. Daarnaast kan de groei die binnen dit terrein zichtbaar is, waarschijnlijk als voorbeeld dienen voor de groei van festivals op andere gebieden. Deze aanname wordt versterkt door de groei die zichtbaar is binnen het filmfestivalcircuit welke in bijlage 2 te zien is.

Respons signaleert dat de grootste groei van het aantal festivals in Nederland tussen 1985 en 1995 was. Dit is terug te zien in de grafiek. Het aantal festivals op het gebied van podiumkunsten steeg in deze periode van

tweehonderd naar vijfhonderd festivals. In de twaalf jaar daarna zijn er echter

Figuur 2 Toename van het aantal festivals.

Overzicht van festivals op het gebied van podiumkunsten in de periode 1980-2007. Bron: Kruijver, "Dertig jaar festivals," 55.

⁴⁵ Nadine van den Berg et. al., *Podiumpleier. Een monitor voor podiumkunsten en muziekindustrie* (Utrecht: Atlas voor gemeenten, 2011) – 11-10-2011, <http://www.muziekcentrumnederland.nl/fileadmin/Muziekinstituut/Algemeen/PDF/Podiumpeiler2011.pdf>.

⁴⁶ Kruijver, "Dertig jaar festivals," 55.

nog eens tweehonderd podiumkunstenfestivals bij gekomen waardoor er in 2007 zevenhonderd waren.⁴⁷ De Atlas voor Gemeenten heeft in opdracht van en in samenwerking met het Theater Instituut Nederland en het Muziek Centrum Nederland het naslagwerk *Podiumpeiler 2011* uitgebracht met daarin statistische informatie over de podiumkunsten. Hierin is te lezen dat er in 2010 467 podiumkunstfestivals plaatsvonden. Dit waren minder festivals dan in 2008. Toen waren er nog 513 festivals. De cijfers hiervoor hebben zij ook verkregen via Respons. Deze getallen zouden betekenen dat het aantal (podiumkunsten) festivals inmiddels niet meer stijgt maar krimpt. Deze daling zou te maken hebben met de economische recessie.⁴⁸

Volgens Cas Smithuijsen, directeur van de Boekmanstichting, waren er in 2010 in totaal 840 festivals.⁴⁹ Dit lijkt met de gegevens van Respons over het aantal festivals op het gebied van de podiumkunsten in het jaar 2007 een aannemelijk aantal. Wordt er gekeken naar de gegevens die de Atlas voor Gemeenten van Respons heeft, dan lijkt het of het aantal festivals tussen 2007 en 2010 flink is afgenomen en weer ongeveer zou zitten op het niveau van 1995. Het zou echter ook kunnen zijn dat het aantal podiumkunstenfestivals is gedaald, maar dat er in andere sectoren meer festivals bij zijn gekomen. Er zijn vanaf 2007 bijvoorbeeld negentien nieuwe filmfestivals ontstaan.⁵⁰ Een andere verklaring is dat Smithuijsen, door een andere definitie van festivals te hanteren, festivals heeft meegerekend die Respons niet heeft geteld.

Ondanks het feit dat het met verschillende cijfers lastig is om exact te benoemen hoeveel festivals er op dit moment in Nederland bestaan, is het een gegeven dat het aantal festivals sinds 1985 sterk is gegroeid, zelfs als er op dit moment sprake zou zijn van een daling. Opvallend is ook dat, ondanks dat de sterkte groei tussen 1985 de 1995 was, het aantal filmfestivals juist pas vanaf de eeuwwisseling sterk is toegenomen. Om na te gaan wat hier de specifieke redenen voor zijn, kom ik hier in hoofdstuk 3 op terug.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *Podiumpeiler 2011*, 83, 85.

⁴⁹ Cas Smithuijsen, "Liever de lucht in," 94.

⁵⁰ Zie bijlage 2.

1.3.2 De term ‘festivalisering’

De term festivalisering wordt in de literatuur voor het eerst gebruikt aan het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. De term komt veelvuldig voor in het artikel “Food, fun and festivals. De festivalisering van de stad” van Inez Boogaarts dat in 1992 werd gepubliceerd. Zij schrijft dat er ‘steeds vaker enigszins misprijzend over ‘festivalisering’ of ‘festivalitus’ wordt gesproken.’ Dit omdat de gemiddelde krantlezer volgens haar nauwelijks aan de indruk kan ontkomen dat er iedere week wel ergens een festival plaatsvindt.⁵¹

Boogaarts stelt dat er belangrijke gevaren schuilen in het promoten en organiseren van steeds maar meer festivals en dit is volgens haar de reden dat de kunstwereld de ‘festivalisering’ en de opkomst van ‘nieuwe’ festivals met gemengde gevoelens bekijkt. Door de grote hoeveelheid festivals ontstaat er bij festivals een angst voor toenemende concurrentie om geld en artistieke mogelijkheden. Daarnaast zijn er volgens haar gemeentes die hun volledige cultuurbeleid herzien ten gunste van festivals. Dit heeft als gevolg dat festivals gaan functioneren als culturele centra waar de rest van het culturele leven om draait. Het gevaar is dan echter dat er buiten de festivalperiode weinig mogelijkheden over blijven om andere culturele zaken te brengen of te produceren.⁵² Rebecca Finkel en Monica Sassatelli maakt de term niet veel populairder door in hun teksten te spreken van ‘McFestivalisatie’.⁵³

In 2003 organiseerde het Cultureel Studentencentrum Usva van de Rijksuniversiteit Groningen een debat over de festivalisering van kunst en cultuur. Hier werd gesproken over de vraag of festivals een bedreiging zijn voor het reguliere kunstaanbod, of de toename van incidentele projecten niet tot versnippering van het beleid leidt maar ook de vraag of festivalisering niet juist een positieve in plaats van een negatieve ontwikkeling is.⁵⁴ Wat de precieze

⁵¹ Boogaarts, “Food, fun and festivals,” 120-121.

⁵² Ibidem, 128-129.

⁵³ Rebecca Finkel “McFestivalisation? The Roles of Combined Arts Festival in the UK” *Cultural Economy. In: Journeys of Expression III: Tourism and Festivals as Transnational Practice* (2004) en Monica Sassatelli, “Gevangen tussen McFestivalisatie en vernieuwing” *Boekman 83* (2010): 14-21.

⁵⁴ “Dwarsdiep Cultuurdebat. Debat over de festivalisering van kunst en cultuur” – 8 juni 2011 <http://studium.hosting.rug.nl/dwarsdiep/2003/festivalisering.htm>

uitkomsten van dit debat waren, is helaas niet terug te vinden. Wel was het de eerste keer dat de term festivalisering niet alleen op een negatieve manier werd gebruikt.

In 2005 kwam het boek *Festivalising! Theatrical events, Politics and Culture* uit. In dit boek worden verschillende festivals besproken. Een belangrijke opmerking die Vicki Ann Cremona in de introductie van dit boek maakt, is dat festivalisering een proces is.⁵⁵ Sandra Jongenelen schreef in 2010 het artikel 'de festivalisering van Nederland' dat in *Boekman, tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid* verscheen. In dit artikel geeft zij een overzicht van diverse aspecten van festivals en de conclusie van haar stuk is vrij positief. Om festivals als wondermiddel te zien is volgens haar te kort door de bocht, maar festivals zijn volgens haar in meerdere opzichten belangrijk.⁵⁶ Tijdens het debat "De festivalisering van cultuur" dat in 2011 op initiatief van de provincie Gelderland werd georganiseerd, beaamt Hans Mommaas, hoogleraar Vrijtijdswetenschappen aan de Universiteit van Tilburg, dat de term 'festivalisering' een negatieve connotatie heeft. Tegelijkertijd noemt hij ook een aantal positieve effecten van de toename van het aantal festivals.⁵⁷ Hiermee wordt het idee dat de term festivalisering alleen een negatief begrip zou zijn wederom weerlegd.

Festivalisering kan dus gezien worden als een proces waarbij er steeds meer festivals ontstaan. Dit proces heeft een negatieve connotatie, maar heeft ook positieve aspecten. In het volgende hoofdstuk zal worden ingegaan op de vraag aan de hand van welke belangrijkste factoren deze festivalisering te verklaren is.

⁵⁵ Vicki Ann Cremona, introduction – the festival process to *Festivalising! Theatrical events, politics and culture* (Amsterdam: Rodopi, 2007), 6.

⁵⁶ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 12.

⁵⁷ Hans Mommaas tijdens "De festivalisering van cultuur" in LUX Nijmegen, 02-03-2011.

HOOFDSTUK 2

FACTOREN DIE DE

FESTIVALISERING STIMULEREN

Inleiding

In het vorige hoofdstuk is besproken dat het aantal festivals in Nederland fors is toegenomen. In dit hoofdstuk zal worden nagegaan welke factoren bijdragen aan de toename van het aantal festivals in Nederland. Vanwege de omvang van dit onderzoek, ben ik genoodzaakt mij hierbij tot de belangrijkste factoren te beperken. Om te beginnen zal het cultuurbeleid van de Nederlandse overheid worden bekeken om te zien of hierin aspecten te vinden zijn welke de toename van het aantal festivals hebben gestimuleerd. Ook de rol van de subsidiefondsen wordt hierin meegenomen. Vervolgens zal ik kijken naar de plaats die festivals innemen binnen citymarketing. Veel steden zien cultuur als een gewenst onderdeel van hun imago. Welke rol kunnen festivals hier in spelen, of althans, welke rol denken gemeenten dat deze festivals kunnen spelen? Tot slot zal ook gekeken worden naar het publiek. Zijn er veranderingen waar te nemen in de cultuurdeelname en welke invloed heeft dit op (de toename van) festivals?

2.1 Taakverdeling overheden

Voordat er gekeken kan worden naar welke rol de overheid speelt op het gebied van festivals, zal er kort in worden gegaan op de taakverdeling tussen de verschillende overheden op het gebied van de cultuursector. Het Rijk draagt de verantwoordelijkheid voor het landelijke aanbod en voor instellingen en voorzieningen die op landelijke schaal functioneren. Provincies zitten tussen het Rijk en de gemeenten in en vervullen taken op het gebied van spreiding,

coördinatie en ondersteuning. Zij ontwikkelen samenwerkingsverbanden met gemeenten en zijn verantwoordelijk voor het regionaal cultuurbeleid.⁵⁸

Gemeenten ten slotte zijn verantwoordelijk voor de huisvesting en exploitatie van plaatselijke voorzieningen en richten zich daarmee op de afname van het aanbod.⁵⁹ Voor festivals geldt daarmee dat het Rijk verantwoordelijk is voor het subsidiëren van manifestaties en festivals van (inter)nationale betekenis.⁶⁰ Gemeenten opereren veel meer lokaal en richten zich dus op de lokale festivals. De rol van de provincie is bij festivals doorgaans niet zo groot.

Qua financiering van de culturele infrastructuur bedraagt het aandeel van het Rijk ongeveer een derde van het totale cultuurbudget.⁶¹ Het aandeel van de provincies is met tien procent net als hun rol niet zo groot. Het merendeel van het geld voor culturele instellingen komt dus bij de gemeenten vandaan.⁶² Voor de financiering van festivals geldt een verhouding die hier grofweg gelijk aan is. Alleen de festivals van (inter)nationaal belang krijgen direct subsidie vanuit de Rijksoverheid, andere festivals moeten bij de gemeente aankloppen. Een indirecte subsidie vanuit het Rijk is er voor festivals echter nog vanuit cultuurfondsen. Hierop zal in paragraaf 2.2 verder ingegaan worden.

De verdeling van het subsidiebeleid tussen de verschillende overheden is niet altijd duidelijk. Dit blijkt uit de open brief die vijftien festivals in juni 2011 naar aanleiding van de beleidsbrief “Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid” van staatssecretaris Halbe Zijlstra en aan de Tweede kamer hebben geschreven. Hierin geven zij hun reactie op de voorgenomen bezuinigingen van het Rijk. Zij hebben in deze brief echter ook kritiek op het subsidiebeleid van het Rijk. Volgens hen zouden er

‘eindelijk eens heldere uitspraken moeten worden gedaan, over welke criteria gelden voor het al of niet toekennen van Rijkssubsidie, over hoe Rijkssubsidies zich verhouden tot de mogelijkheden die het Fonds voor de Podiumkunsten krijgt om de brede basis van festivals te

⁵⁸ Carla van Deijck-Hofmeester et. al., “De Provincies: Kijk, zo zit dat. De culturele infrastructuur op regionale schaal in kaart gebracht” (Utrecht: Lecturis, 2007), 50.

⁵⁹ Pots, *Cultuur, koningen en democraten. Overheid en cultuur in Nederland* (Nijmegen: MacDonald/SSN, 2006), 346.

⁶⁰ Cor Wijn, *Gemeentelijk cultuurbeleid – een handleiding* (Den Haag: VNG Uitgeverij, 2003), 20.

⁶¹ Pots, *Cultuur, koningen en democraten*, 347.

⁶² Ministerie van OCW, *Beleidsdoorlichting cultuur 2005-2008 en waar mogelijk 2009-2012*, 3.

ondersteunen, over hoe de Rijkssubsidies zich verhouden tot de bijdragen van Provincies en Gemeenten.⁶³

Vanuit de festivalwereld is er niet alleen onvrede over de onduidelijkheden over de criteria van subsidieverstrekking, maar ook over de verhouding hiervan tussen de verschillende overheden. In de komende paragrafen zal het subsidiebeleid van de verschillende overheden nader worden toegelicht. Omdat de positie van de provincies ten opzichte van die van het Rijk en de gemeenten van beduidend minder belang is, zal er vooral worden ingegaan op het beleid van het Rijk en de gemeenten.

2.2 Cultuurbeleid en fondsen

2.2.1 Cultuurbeleid van de Rijksoverheid

Zoals genoemd, is de grootste stijging van het aantal festivals waar te nemen tussen 1985 en 1995. Om te onderzoeken waar dit door komt, zal allereerst gekeken worden naar het cultuurbeleid van de Rijksoverheid. Net voor de grote toename, luidde Elco Brinkman met zijn komst als minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (1982-1989) het tijdperk in dat Roel Pots in het boek *Cultuur, koningen en democraten* omschrijft als 'nieuwe zakelijkheid'.⁶⁴ Eén van de punten waarop Brinkman verandering noodzakelijk vond, was de relatie tussen kunst en publiek. De beoordeling van subsidieverzoeken was volgens hem in de loop van de tijd teveel gericht geraakt op de kwaliteit van het aanbod, terwijl hij stelde dat de publieke belangstelling te veel naar de achtergrond was verdwenen.⁶⁵ Hiermee zette hij een trend voor zijn opvolgers. Ook minister Hedy D'Ancona (1989-1994), staatssecretaris Aad Nuis (1994-1998), staatssecretaris Rick van der Ploeg (1998-2002) en staatssecretaris Medy van der Laan (2003-2006) hadden publieksbereik hoog op hun prioriteitenlijst staan.

⁶³ "Festivals sturen open brief aan de Staatssecretaris voor Cultuur" [2011] *Huis a/d Werf* – 26 juni 2011 http://www.festivalaandewerf.nl/nieuws_detail.php?id=126

⁶⁴ Pots, *Cultuur, koningen en democraten*, 335.

⁶⁵ *Ibidem*.

Zoals in het vorige hoofdstuk te lezen was, zijn festivals vaak laagdrempelig waardoor ze een belangrijke rol kunnen spelen bij de aanwas van nieuw publiek. Dit gegeven lijkt goed te stroken met het de wens van de ministers en staatssecretarissen van Cultuur om met kunst en cultuur meer publiek te bereiken. Zodoende kan de zogenoemde nieuwe zakelijkheid als één van de redenen van de grote toename van het aantal festivals vanaf 1985 worden gezien.

Het aantal cultuursubsidieaanvragen dat het Rijk binnen kreeg, steeg in de periode 1991 – 2003 van 315 naar 843 verzoeken.⁶⁶ Om het aantal aanvragen te beperken en de procedure te vereenvoudigen, heeft toenmalig minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk in 2009 besloten tot een nieuw subsidiestel over te gaan. Een substantieel deel van de subsidiebesluiten is in dit nieuwe stelsel door het Rijk overgedragen aan publieke cultuurfondsen, welke ook in staat gesteld werden om aan onder meer producerende festivals vierjarige subsidies te verstrekken. Daarnaast is er een aantal instanties welke, na advies van de Raad voor Cultuur, nog steeds rechtstreeks door het Ministerie van OCW met een vierjarige subsidie worden gesteund. Dit zijn instellingen die samen een landelijke culturele basisinfrastructuur (BIS) vormen. De BIS is het geheel aan instellingen dat functies in het veld vervult en om deze reden niet alleen op artistieke gronden moet worden beoordeeld, maar ook vanuit beleidsmatige overwegingen. Bij instanties in de BIS wordt sterk gekeken naar de regionale spreiding en regionale functies en opdrachten van de organisaties.

Minister Plasterk noemt in het subsidieplan *Kunst van leven* dat

‘internationale uitwisseling en ontmoeting belangrijke inspiratiebronnen zijn voor vernieuwing en professionalisering in de kunsten en het cultureel erfgoed. In de meeste disciplines geven internationale vakfestivals deze internationale uitwisseling in de praktijk gestalte. Deze festivals hebben een eigen dynamiek en daardoor een duidelijk belang voor de ontwikkeling in het vakgebied.’⁶⁷

⁶⁶ Ibidem, 344.

⁶⁷ Ronald H.A. Plasterk, *Kunst van leven; hoofdlijnen cultuurbeleid* (Den Haag: Koninklijke De Swarte, 2007), 47.

Om deze reden heeft hij festivals met een bijzondere internationale positie toegevoegd aan de BIS. Ook investeert het Rijk op deze manier in een versterking van de internationale positie van het Nederlandse culturele leven. Voor deze internationale festivals werd voor de periode 2009-2012 acht miljoen euro begroot.⁶⁸ Ter vergelijking: in 1975 werd er vanuit de Rijksoverheid nog helemaal geen geld uitgegeven aan culturele manifestaties (of festivals).⁶⁹

In de BIS zijn in de periode 2009-2012 de onderstaande festivals opgenomen.

Tabel 1 *Overzicht festivals in de BIS in de periode 2009-2012*

Podiumkunsten	Film	Letteren	Architectuur	Beeldende kunsten
Holland Dance Festival	Holland Animation Film Festival	Crossing Border	Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam	Internationale Manifestatie
Organisatie Oude Muziek	International Film Festival Rotterdam	Poetry International		
Music Meeting	Nederlands Film Festival			
Noorderslag	Cinekid			
Oerol Festival	International Documentary Film Festival Amsterdam			
Holland Festival				

Met in totaal vijftien festivals in de BIS, wordt aangetoond dat het Rijk een grote waarde toekent aan deze festivals. Dit blijkt ook uit de woorden van oud-minister Plasterk. ‘Festivals spelen, zeker in de zomerperiode, een belangrijke rol in het bereiken van een nieuw publiek voor de podiumkunsten. Ze zijn vaak

⁶⁸ Ministerie OCW, *Beleidsdoorlichting*, 6.

⁶⁹ Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, “Nota Kunst en Kunstbeleid, 1975-1976”, 30.

gezichtsbehalend voor een stad of regio. Bovendien doet beginnend talent hier vaak eerste podiumervaring voor een groot publiek op en wordt veel kunst op locatie gepresenteerd.⁷⁰ Doordat de overheid een grote waarde toekent aan festivals en de belangrijkste festivals financieel ondersteunt, is het voor deze festivals mogelijk om voort te bestaan. Doordat de Rijksoverheid alleen grote festivals ondersteunt zorgt dit op dit moment niet (meer) voor een toename in het aantal festivals, maar het zorgt wel voor een continuïteit in het bestaan van deze festivals.

Zoals het er nu naar uit ziet, zullen er in de nieuwe infrastructuur vanaf 2013 nog slecht twee internationale filmfestivals en één internationaal podiumkunstenbreed festival zitten. Als twaalf van de vijftien festivals uit de BIS zullen verdwijnen, zal dit op financieel gebied en wellicht ook op het voortbestaan van de festivals grote gevolgen hebben. Hiermee wordt echter ook de betekenis die het Rijk aan deze festivals toekent op losse schroeven gezet.

2.2.2 Rijkscultuurfondsen

De festivals die niet direct vanuit de BIS worden gefinancierd, komen vaak in aanraking met de rijkscultuurfondsen. Deze vervullen een essentiële rol bij de uitvoering van het cultuurbeleid van de Rijksoverheid. Ze kunnen nauw aansluiten op de artistieke ontwikkelingen omdat ze dicht betrokken zijn bij de sector waarvoor zij werkzaam zijn. De cultuurfondsen hebben als doel op basis van door de minister goedgekeurde regelingen subsidie te verstrekken ten behoeve van specifieke cultuuruitingen.⁷¹ Op deze manier zijn het dus de fondsen die belast zijn met de oordeelsvorming over individuele aanvragen in plaats van de minister.

Desondanks heeft de minister wel invloed op deze fondsen. In *Kunst van leven; hoofdlijnen cultuurbeleid* schrijft toenmalig minister van Cultuur Ronald Plasterk: 'Aanvragen voor deze [(grote) publieks]festivals kunnen worden ingediend bij de fondsen. Ik zal in het bijzonder het nieuwe Fonds voor Muziek,

⁷⁰ Plasterk, *Kunst van leven*, 47.

⁷¹ Ibidem, 49.

Dans en Theater vragen hiervoor een speciale regeling op te stellen.⁷² Dat de minister dit specifiek aan dit fonds heeft gevraagd, is niet voor niets. In het boek *Cultuur in de citymarketing* hanteert Noordman het aantal van 404 festivals in het jaar 2000. Bij 81 van deze festivals ging het om festivals die meerdere kunstvormen presenteerden, de overige 323 waren festivals met slechts één kunstsoort. 260 van deze 323 festivals waren muziekfestivals. Daarnaast waren er dertig theaterfestivals, twaalf dansfestivals en drie cabaretfestivals. Samen waren deze festivals in de podiumkunsten goed voor 305 van de 323 festivals met één kunstsoort.⁷³ Uiteraard moet aan deze berekening nog de festivals met meerdere kunstvormen toe worden gevoegd, maar de verhouding in de festivals met één kunstvorm laat wel zien dat de festivals op het gebied van de podiumkunsten in 2000 verreweg het meest vertegenwoordigd zijn. Tussen 2000 en 2007, het jaar dat Plasterk zijn verzoek deed, zijn er nog meer festivals ontstaan. In de praktijk is echter terug te zien dat deze verhouding tussen de verschillende soorten festivals in de tussentijd niet radicaal is veranderd.

Het Fonds Podiumkunsten heeft gehoor gegeven aan de vraag van minister Plasterk en heeft festivals ondergebracht bij een aparte commissie met een eigen secretaris. Sindsdien worden er meer aanvragen voor structurele ondersteuning ingediend en ook worden er worden meer aanvragen gehonoreerd. Het aantal festivals dat subsidie ontvangt van het Fonds Podiumkunsten is gestegen van zeventien festivals in de periode 2005-2008 naar drieëntwintig festivals in de jaren 2009-2012. Verder steeg het gemiddelde subsidiebedrag met ruim 20.000 euro per festival en het beschikbare bedrag voor festivals van 2,1 miljoen euro in 2006 naar ongeveer 3,4 miljoen euro in 2009. Nog eens vijftien festivals ontvingen een subsidie van het Fonds voor het projectmatig ondersteunen van specifieke, risicovolle programmering en marketing.⁷⁴

Zowel vanuit het Rijk als via de fondsen wordt het belang van festivals onderkend en om deze reden gaat er in ieder geval tot aan de periode 2009-2012

⁷² Ibidem, 47.

⁷³ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 256.

⁷⁴ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 8.

in een stijgende lijn subsidie naar festivals, zowel qua aantal festivals als qua hoogte van het bedrag dat zij ontvangen. Hierdoor kan het aantal festivals toenemen en kunnen de bestaande festivals groter worden. Op deze manier wordt de festivalisering vanuit de Rijksoverheid gestimuleerd. Of dit in de toekomst zo zal blijven met de forse bezuinigingen die het Rijk op dit moment gepland heeft, is echter nog de vraag. Een aantal festivals heeft hierop gereageerd door te stellen dat er duidelijk zou moeten zijn ‘welke functie er in het cultuurbeleid toegekend worden aan de festivals, welke opdracht ze hebben, hoe ze ieder op hun eigen manier en binnen hun eigen discipline, of discipline overstijgend, een bijdrage leveren aan het culturele klimaat in dit land, aan de economie van dit land, aan de nationale en internationale ambities.’⁷⁵ Hiermee geven zij een hoop input voor vervolgonderzoek.

2.2.3 Cultuurbeleid van gemeenten

Rond de eeuwwisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw ging men de cultuurstad zien als de ideale plek om ‘de massa’ met behulp van culturele voorzieningen tot beschaving en ontwikkeling te brengen.⁷⁶ Onder invloed van deze politiek-bestuurlijke idealen stegen de uitgaven van gemeenten aan cultuur na de Tweede Wereldoorlog harder dan de uitgaven van het Rijk. Aan het begin van de 21^e eeuw is dit zelfs zo ver gestegen dat gemeenten twee keer zo veel cultuuruitgaven doen dan het Rijk.⁷⁷ Het grootste gedeelte van het cultuurbeleid is dan ook gedecentraliseerd. In totaal besteden gemeenten jaarlijks € 1,5 miljard aan cultuur.⁷⁸

Met 418 gemeenten is het echter lastig om heel specifiek op het gemeentelijk cultuurbeleid in te gaan, omdat dit niet voor alle plaatsen gelijk is. Wel worden alle gemeenten vertegenwoordigd in het overkoepelende orgaan Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Volgens de VNG komen in het beleid van gemeenten drie doelstellingen van cultuur- en mediabeleid in wisselende sterkte terug: kunst en cultuur als geestelijke waarde op zich, kunst

⁷⁵ “Festivals sturen open brief aan de Staatssecretaris voor Cultuur” [2011] *Huis a/d Werf*.

⁷⁶ Pots, *Cultuur, koningen en democraten*, 421.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ “Factsheet cultuur en media.” *VNG Magazine*, februari 2010: 85-86. – 14-06-2011.

en cultuur voor de sociale cohesie en kunst en cultuur gericht op de economische en toeristische aantrekkingskracht van de gemeente. Om gemeenten meer houvast te geven bij het samenstellen van hun cultuur- en mediabeleid kunnen zij gebruik maken van het ringenmodel dat de VNG heeft ontwikkeld. Dit model is terug te vinden in de handleiding *Gemeentelijk cultuurbeleid – een handleiding* van de VNG welke door Cor Wijn is geschreven.⁷⁹ Het ringmodel is tevens opgenomen in de bijlage. Het model deelt de culturele voorzieningen en het bijbehorend cultureel beleid op in drie ringen, die gerelateerd zijn aan het inwonersaantal. Het model wordt opgedeeld in zes hoofdgroepen die in de verschillende ringen een eigen invulling kunnen krijgen. Deze hoofdgroepen zijn amateurkunst en kunsteducatie, beeldende kunst en bouwkunst, cultureel erfgoed (archieven, musea, archeologie, monumenten), media en letteren, film, en podiumkunsten (gezelschappen en podia).⁸⁰ In het midden van deze ring staan de festivals, omdat festivals volgens Wijn in alle gemeenten en binnen alle disciplines voorkomen.⁸¹ Hiermee wordt de indruk gewekt dat steden een hele centrale rol wegleggen voor festivals.

Respons voert sinds 2008 jaarlijks een onderzoek uit naar de uitgaven voor evenementen van de vijftig grootste gemeenten van Nederland. Omdat er geen aparte cijfers bestaan over de uitgaven van steden aan festivals en culturele festivals wel onder evenementen vallen, zullen deze gegevens in dit onderzoek gebruikt worden. In totaal gaven de vijftig grootste gemeenten in 2009 € 38,9 miljoen subsidie aan evenementen. In 2008 was dit nog € 36,5 miljoen.^{82,83} Hierin is dus een stijging te zien. Dit heeft er mee te maken dat gemeenten hun stad graag (cultureel) op de kaart zetten. Daarnaast trekken steden met een groot cultureel aanbod creatieve en hoog opgeleide mensen. Deze zijn goed voor je stad en hiermee wordt uiteindelijk ook de onderkant van de maatschappij in de

⁷⁹ Wijn, *Gemeentelijk cultuurbeleid*, 19.

⁸⁰ "Factsheet cultuur en media." *VNG Magazine*, februari 2010: 85-86. – 14-06-2011. http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Factsheets_2010/Factsheet_Cultuur_en_media.pdf.

⁸¹ Wijn, *Gemeentelijk cultuurbeleid*, 67.

⁸² "G50 gemeenten subsidiëren evenementen voor € 39 miljoen." [2010] *Congreswereld. Nieuws* – 07-07-2011 http://www.congreswereld.nl/Nieuws/1/3456-g50_gemeenten_subsidi%C3%ABren_evenementen_voor_%E2%82%AC_39_miljoen.

⁸³ Jongenelen, "Festivalisering van Nederland," 10.

stad gesteund.⁸⁴ Festivals zijn dus aantrekkelijk voor een stad en doordat er meer geld naar evenementen gaan, is er dus ook meer geld beschikbaar voor festivals. Op deze manier wordt de festivalisering ook vanuit de gemeente gestimuleerd.

Veel gemeenten investeren in het culturele klimaat van hun stad vanwege citymarketing. Dit is een term die opkwam om de stad te promoten. In de komende paragraaf zal ingegaan worden op de vraag wat citymarketing precies is, en daarnaast wordt bekeken welke rol festivals spelen in deze citymarketing.

2.3 Citymarketing

2.3.1 De opkomst en de nieuwe betekenis van citymarketing

Tijdens de industrialisatie in de negentiende eeuw vestigden fabrieken zich in steden in de nabijheid van grondstoffen of op een gunstige locatie. Deze fabrieken zorgden op hun beurt voor werkgelegenheid. Mensen trokken naar de stad vanwege de lonen die er in de fabrieken konden worden verdiend. In de tweede helft van de twintigste eeuw kwam de dienstensector op, sloten fabrieken hun deuren en nam de welvaart toe. Mensen gingen buiten de stad wonen waardoor de binnensteden langzaam leegliepen en ontvolkt raakten. Steden werden hier in de jaren zeventig onaantrekkelijker door. Gemeenten moesten hun stad weer aantrekkelijk gaan maken door ze te verkopen 'als plaats om te wonen, te werken en te winkelen.'⁸⁵ In plaats van de burgers neutraal te informeren, ontwikkelden gemeenten een pr-beleid dat de aandacht vestigde op de aantrekkelijke aspecten die de stad te bieden had.

Veel gemeenten doen daarom tegenwoordig aan citymarketing. De betekenis van het woord citymarketing is in de loop van de tijd echter geëvolueerd. Oorspronkelijk werd citymarketing opgevat als: 'het planmatig geheel van activiteiten van een gemeentelijke overheid, dat is gericht op de vergroting van het gebruik van stedelijke producten en diensten door middel van optimalisatie van de afstemming tussen het aanbod hiervan en de wensen van

⁸⁴ Gerard Marlet, Presentatie Atlas voor Gemeenten, 19 mei 2011.

⁸⁵ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 31-32.

(potentiele) gebruikers.⁸⁶ De faciliteiten moesten de stad aantrekkelijker maken voor bewoners, werkgevers en bezoekers. Om dit voor elkaar te krijgen, werden er verschillende marketinginstrumenten ingezet. Citymarketing bleek echter niet hetzelfde te zijn als conventionele marketing. Voor een marketingbenadering zijn er namelijk harde, duidelijke doelen noodzakelijk. Doelen als 'in het algemeen belang' waren hiervoor minder geschikt. Deze eerste vorm van citymarketing werd daarom niet ingevoerd. Steden die zeiden dat ze citymarketing toepasten, bleken dit onvolledig en slechts gedeeltelijk te doen.⁸⁷

Volgens Dirk Noordman leek het er echter op dat citymarketing rond 2002 'een tweede jeugd beleefde'.⁸⁸ Gemeenten vatten citymarketing in een beperkte betekenis op en gebruikten het als PR om systematisch aandacht te geven aan hun imago. Omdat het onwerkbaar bleek te zijn om aan de vraagzijde de verschillende doelgroepen met verschillende belangen op dezelfde manier te benaderen, stelde Jan Buursink een vereenvoudiging van de doelgroepen voor. Citymarketing is volgens hem slechts een middel om de stad te promoten en verkopen als vestingplaats en bezoekersdoel voor mogelijke werkgevers en bezoekers.⁸⁹ De bewoners vallen in deze omschrijving dus buiten de doelgroep, de stad moet vooral aantrekkelijk zijn voor geldschieters. Om de economische doelen die citymarketing nastreven te behalen, is het echter wel van belang om ook de bewoners tevreden te stellen. Er moet immers draagvlak zijn voor het citymarketingbeleid.

Kotler gaat hierin nog iets verder door te stellen dat het bij citymarketing niet gaat om het afstemmen van producten en diensten op de behoefte van het publiek, maar om de onderlinge concurrentiestrijd tussen de verschillende plaatsen. Steden proberen zich volgens hem te onderscheiden van andere steden door hun unieke of superieure kwaliteiten te tonen.⁹⁰ Zij moeten dit doen omdat geldschieters beperkte middelen hebben. Om deze reden moeten steden

⁸⁶ Jennemie Stoelhorst in Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 34.

⁸⁷ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 38.

⁸⁸ Ibidem, 39.

⁸⁹ Jan Buursink, *Steden in de markt. Het elan van citymarketing*, 11-13.

⁹⁰ Kotler in Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 40.

zichzelf aanprijzen als de optimale vestigingsplaats voor commerciële en culturele activiteiten.⁹¹ Het principe wordt hier omgekeerd.

Citymarketing gaat dus over de identiteit en het imago van de stad, en is vooral bedoeld om de stad door middel van diensten en producten aantrekkelijker (dan de concurrent) te maken voor buitenstaanders met in grote mate economische doelen. Om deze doelen te bereiken is een stad gebaat bij een gemeenschapscultuur van trots en een visie op de identiteit die de gemeente deelt met haar burgers. Op deze manier kan zij haar imago uitstralen zonder dat deze door de bewoners van de stad wordt verstoord.

2.3.2 Festivals in de citymarketing

De decentralisatie in het cultuurbeleid zorgde er voor dat gemeenten qua financiering minder afhankelijk werden van de Rijksoverheid, waardoor ze meer ruimte kregen voor hun eigen beleid. Steeds meer gemeenten schreven hun eigen cultuurnota en ze gingen cultuur steeds vaker inzetten in hun welzijnsbeleid, ruimtelijke ordening en economische ontwikkeling. Daarnaast kan cultuur goed in worden gezet bij de vorming van een stedelijk imago. Zestig procent van de gemeenten noemt 'cultuur' als gewenst element als onderdeel van hun imago.⁹² Volgens Noordman verkeren veel gemeenten 'in de veronderstelling dat het vestigen van een cultureel imago een kwestie is van een nieuw groot festival binnenhalen'.⁹³ Deze redenering is wellicht wat kort door de bocht, maar het kan wel één van de verklaringen zijn voor de toename van het aantal festivals. Overigens stelt Noordman dat het ook een misvatting is omdat een festival al een lange tijd moet bestaan, wil het een daadwerkelijke rol spelen.⁹⁴ Een stad heeft inderdaad niet zomaar een 'nieuw, groot festival', dat is iets wat moet groeien. Een aantal steden zich inmiddels weten te profileren als 'festivalstad'. Voorbeelden hiervan zijn steden als Rotterdam en Utrecht. Niet voor niets werd Utrecht in 2011 uitgeroepen tot Evenementenstad van het Jaar.

⁹¹ Nelissen in Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 42.

⁹² Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 129.

⁹³ Ibidem, 140.

⁹⁴ Ibidem.

Zij wil zichzelf profileren als 'de 'presentatiestad' bij uitstek.'⁹⁵ Festivals kunnen dus weldegelijk bijdragen aan een positief imago van een stad, maar dit is iets wat tijd nodig heeft.

Jan Oosterman benoemt dit ook in zijn boek *Parade der Passanten. De stad, het vertier en de terrassen*. Hij stelt hierin dat steden misschien meer dan ooit 'hun karakter en identiteit [uitdrukken] met alles wat er in de vrije tijd te beleven is. Openbare ruimte en stedelijk vermaak gaan daarbij goed samen.'⁹⁶ Hij constateert dat binnensteden steeds vaker als decor van onder meer festivals gaan dienen. Een voorbeeld hiervan is de Neude in Utrecht. Dit plein in de binnenstad van Utrecht is inmiddels niet meer weg te denken als het centrale festivalhart van menig Utrechts festival. Het is echter tientallen jaren een parkeerplaats geweest waar het festival Theater aan de Werf in 1989 voor het eerst een week zijn festivaltent mocht plaatsen. Tegenwoordig mogen de Utrechtse horeca de Neude gebruiken als terras op momenten dat het plein niet door een festival in gebruik is. De festivalfunctie heeft hier echter voorrang op.

Noordman constateert op het gebied van festivals, net als Boogaarts, een verschil tussen oude steden met een historische kern en jonge industriesteden zonder historisch stadshart. De oude steden die ook in de zeventiende eeuw al van betekenis waren, hebben een specifiek festivalbeleid. Sommige steden concentreren zich op één kwaliteitsfestival in de binnenstad, anderen richten zich juist weer op de algemene kwaliteitsverbetering van de festivals. Vooral de jonge of industriesteden vestigen culturele evenementen of festivals in hun stad omdat zij er volgens Noordman vanuit gaan dat festivals bij zullen dragen aan de culturele identiteit van de stad.⁹⁷ Er is bij oude en nieuwe steden dus een verschil in de achterliggende gedachte van het festival.

Ondanks het idee dat steden festivals in zouden zetten als citymarketing, en dus ter promotie van de stad voor buitenstaanders, zijn festivals volgens Noordman in de eerste plaats belangrijk voor de inwoners van een stad zelf.

⁹⁵ Commissie Cultuurnota. *Advies Commissie Cultuurnota 2009-2012 Gemeente Utrecht Provincie Utrecht* (Den Haag: OBT BV, 2008), 8.

⁹⁶ Jan Oosterman, *Parade der Passanten. De stad, het vertier en de terrassen* (Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel: 1993), 168.

⁹⁷ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 257-258.

Succesvolle festivals kunnen de inwoners vervolgens wel een reden geven om zich trots te voelen op hun stad,⁹⁸ wat op het niveau van citymarketing weer belangrijk is voor het uitstralen van het juiste imago van de stad. Ook kan een festival met een krachtig imago een bijdrage leveren aan het imago van de stad. Festivals zijn, voor gemeenten die het element cultuur als onderdeel van hun imago willen gebruiken, ook aantrekkelijk door de relatief goedkope manier van organiseren. Er is immers geen of maar een kleine vaste staf nodig en ook heeft een festival geen vaste accommodatie. Tot slot kunnen festivals een goede impuls aan het toerisme geven.

Noordman plaatst bij al deze punten echter ook een kanttekening. Er is volgens hem nog te weinig onderzocht om daadwerkelijk te kunnen stellen dat de hierboven genoemde effecten ook daadwerkelijk bereikt worden met festivals. Wel noemt hij dat 'festivals een hoge attractiewaarde kunnen hebben.'⁹⁹ Hiervoor is het volgens hem van belang dat een festival een bepaalde continuïteit kent. In tegenstelling tot culturele evenementen zijn festivals namelijk terugkerend. Het effect van culturele evenementen voor het imago van de stad is door de eenmaligheid veel beperkter dan die van festivals, welke jaarlijks terugkomen en daardoor op hun bekendheid kunnen voortborduren.

In de vorige paragraaf werd al genoemd dat er vanuit de gemeente meer geld beschikbaar is voor festivals. Dit heeft te maken met het feit dat het huisvesten van een festival in verschillende opzichten gunstig is voor een stad. Doordat steeds meer steden de voordelen van festivals gaan zien, ontstaan er veel nieuwe festivals omdat men er vanuit gaat dat het festival bij zal dragen aan de culturele identiteit van de stad.

2.4 Verandering in cultuurdeelname

Een derde factor die onderzocht wordt, is cultuurparticipatie. Het welvaartsniveau in Nederland nam in de jaren zestig, zeventig en negentig, en in mindere mate in de jaren tachtig, toe, terwijl de vrije tijd in dezelfde tijd afnam

⁹⁸ Noordman, *Cultuur in de citymarketing*, 260-261.

⁹⁹ *ibidem*, 263.

doordat mensen meer verplichtingen kregen. Daarnaast zijn mensen deze beperktere tijd over meer activiteiten gaan verdelen. In musea en bij toneel is dit terug te zien doordat het aantal incidentele bezoekers steeds groter wordt. Over het algemeen heeft het publiek dus de neiging om zijn aandacht over steeds meer zaken te versnipperen; er is een zogenaamde 'graascultuur' ontstaan.¹⁰⁰ De aanbodkant speelt hier op in. De overheid signaleert in 2002 dat er steeds meer eenmalige tentoonstellingen, muziek- en theaterfestivals en grootschalige filmmanifestaties ontstaan. Organisatoren gaan er volgens hen uit van de veronderstelling dat een publiek als een 'massa individualisten' daarvoor gemakkelijker is te porren dan voor vaste collecties en reguliere voorstellingen en concerten.

Deze ontwikkeling komt overeen met de verschuiving van geregelde naar incidentele cultuurdeelname. Juist de incidentele bezoeker moet worden aangetrokken met het exclusieve en tijdelijke; de permanente liefhebber is hier minder gevoelig voor.¹⁰¹ Dit werkte door in de culturele sector, welke zich in de jaren negentig meer bewust werd van het publiekspotentieel van festivals.¹⁰² In dit licht is het dus te begrijpen dat het aantal festivals is toegenomen. De culturele sector heeft ingespeeld op de behoefte van het publiek.

Emma Quilligan beschrijft in haar masterscriptie dat festivalpubliek vaak niet identiek is aan 'klassiek' kunstpubliek. Dit komt door het experimentele karakter dat festivals ten opzichte van een reguliere programmering in theater of museum hebben. Daarnaast ligt de gemiddelde leeftijd van festivalpubliek vaak lager dan regulier kunstpubliek en de verwachtingen zijn anders. Het publiek is ook minder stabiel dan het klassieke kunstpubliek en er is meer voor nodig om bezoekers aan een festival te binden dan het geval is bij een schouwburg of museum. Bovendien komen bezoekers van festivals naast het artistieke hoofdprogramma van het festival vaak ook voor de 'festivalsfeer'. Sterker nog: veel publiek dat naar festivals gaat geeft aan dat een ongedwongen sfeer, het er naartoe gaan zonder precies te weten wat er allemaal te doen is, de charme is

¹⁰⁰ Ministerie van OCW, *Cultuurbeleid in Nederland*, 229.

¹⁰¹ Ibidem, 234.

¹⁰² Hilberink, "The Gergiev Festival Formula: Success, Struggle & Survival" 14.

van festivals. Op een festival is het publiek dus vaak minder afhankelijk van het kunstproduct alleen om van een geslaagd bezoek te spreken.¹⁰³

De verschuiving van geregelde naar incidentele cultuurdeelname en datgene wat Quilligan beschrijft, past in de lijn van wat Richard Peterson de 'culturele omnivoor' noemt. Volgens de theorie van Franse socioloog Pierre Bourdieu zouden mensen zich afkeren van iedere vorm van cultuur die door hun klasse als 'lager' wordt gezien. Vanuit een onbewuste wil om zich te onderscheiden, streven ze naar een 'hogere' of meer legitieme cultuur. Richard Peterson ging in het begin van de jaren negentig in tegen deze theorie en sprak over de opkomst van de culturele omnivoor. Dit is iemand met een zo breed mogelijk consumptiepatroon. In het onderzoek "How Musical Taste Mark Occupational Status" constateert hij samen met Albert Simkus dat intellectuelen in de periode 1982 – 1992 minder vaak alleen deelnemen aan *high status activities* maar geïnteresseerd zijn in veel meer kunstvormen.¹⁰⁴ Festivals zijn dus laagdrempelig en trekken daardoor een breed publiek en mensen die eerst alleen geïnteresseerd waren in hoge kunst, zijn nu ook geïnteresseerd in ongedwongen sfeer van festivals. Op deze manier is er een brede markt voor festivals, waardoor het aantal festivals kan toenemen.

¹⁰³ Emma Quilligan, "Waardevolle festivals? Onderzoek naar de artistieke, culturele, sociale en economische betekenis van kunstfestivals voor een stad of regio in Nederland" (Masterscriptie Kunsten, Cultuur en Media, Rijksuniversiteit Groningen, 2011), 13-14.

¹⁰⁴ Richard Peterson en Albert Simkus, "How Musical Taste Mark Occupational Status" in *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, red. M. Lamont en M. Fournier. (Chicago IL: University of Chicago Press): 169.

HOOFDSTUK 3

DE FESTIVALISERING VAN DE FILMSECTOR

Inleiding

Omdat er zo veel en zo veel verschillende festivals zijn, kan er slechts in algemene termen gesproken worden welke factoren het toenemend aantal festivals verklaren. In dit hoofdstuk zal worden bekeken of de eerder onderzochte factoren de festivalisering volledig kunnen verklaren, of dat er nog sectorspecifieke factoren zijn die de toename van het aantal festivals stimuleren. Als casestudy zal hiervoor de festivalisering binnen de filmsector worden onderzocht. Er is voor de filmsector gekozen omdat, in tegenstelling tot sommige andere festivalsectoren, het aantal festivals in de filmsector in Nederland redelijk te overzien is. Tegelijkertijd is er sinds 1999 een sterke stijging in het aantal filmfestivals zichtbaar.

Om de festivalisering in de filmsector te onderzoeken, zal er worden begonnen met een korte geschiedenis van de ontwikkeling van filmfestivals in Nederland. Hierbij zal ook de rol van filmfestivals worden besproken. Daarnaast zal er ook dieper worden ingegaan op de toename van het aantal filmfestivals. De toename zal onderzocht worden aan de hand van de in hoofdstuk 2 behandelde factoren overheidsbeleid, citymarketing en cultuurparticipatie. Daarnaast zal worden onderzocht of er op het gebied van filmfestivals nog aanvullende factoren zijn die de groei van het aantal filmfestivals kunnen verklaren.

3.1 De geschiedenis en rol van filmfestivals in Nederland

Het oudste nog bestaande filmfestival in Nederland is het International Film Festival Rotterdam (IFFR), in 1972 opgericht door Huub Bals. Bals was eerder werkzaam bij Bioscooponderneming Wolff in Utrecht waar hij in 1959 begon als assistent-bedrijfsleider. Na zijn bezoek aan het filmfestival in Cannes in 1965, wilde hij de Internationale Filmweken die hij in Utrecht organiseerde naar een hoger niveau tillen en zelf een festival organiseren. Zo ontstond begin 1966 de eerste Cinemafestatie Utrecht.¹⁰⁵ Het filmfestival werd zowel door het publiek als de pers goed ontvangen. Aan de 9200 bezoekers werden 13.000 kaartjes verkocht, van de 44 voorstellingen waren er 28 uitverkocht, er waren buitenlandse sterren en nationale beroemdheden. Het *Parool* schreef over een 'volwassen filmfestival' en het *Algemeen Handelsblad* sprak over 'een glansrijke Week-Utrecht'.¹⁰⁶ Iedere twee jaar vond de Cinemafestatie plaats, maar telkens werd het festival soberder. Bals vertrok in 1972 naar het Utrechtse Filmhuis 't Hoogt en begon tegelijkertijd in Rotterdam bij Film International, de voorloper van het IFFR. Met slechts zeventien bezoekers bij de openingsfilm op 28 juni 1972, wist Bals er toch een succesvolle eerste editie van te maken met 4500 bezoekers. Tot aan zijn dood in 1988 was hij directeur van het festival. Inmiddels is het IFFR uitgegroeid tot qua bezoekersaantallen (340.000 bezoeken in 2011)¹⁰⁷ één van de grootste filmfestivals ter wereld.¹⁰⁸

In tegenstelling tot filmfestivals in Venetië, Cannes en Berlijn werd het IFFR niet opgericht vanwege geopolitieke redenen maar 'to fill in the demand for specialised programming'.¹⁰⁹ Volgens De Valck is het IFFR gespecialiseerd in wat kan worden samengevat als een "Tripe-A" niche van art, avant-garde en

¹⁰⁵ Bas Agterberg, "Uit is de filmstad in. De artfilm en de Cinemafestatie. 1955-1978" in *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht* geredigeerd door Bas Agterberg et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009): 139, 146.

¹⁰⁶ Ibidem, 148-149.

¹⁰⁷ "Profiel" *International Film Festival Rotterdam* – 06-10-2011
<http://www.filmfestivalrotterdam.com/nl/Organisatie/profiel/>

¹⁰⁸ Marijke de Valck, *Film Festivals. History and Theory of a European Phenomenon That Became a Global Network* (Amsterdam: PrintPartners Ipskamp, 2006), 179.

¹⁰⁹ Ibidem, 181, 183.

auteurs.¹¹⁰ Wellicht mede door de Cinemafestaties ontstond er in de loop van de jaren zestig steeds meer belangstelling voor de kunstzinnige film.¹¹¹ Zowel in 't Hoogt als bij Film International programmeerde Bals films die om financiële of distributieredenen niet in de bioscoop werden vertoond. In zijn visie waren filmhuis en bioscoop daarom ook geen tegenpolen maar vulden zij elkaar aan.¹¹²

De Cinemafestatie vond voor het laatst plaats in 1978. De gemeente Utrecht had inmiddels een structurele subsidie vrijgemaakt voor dit festival en mede omdat Jos Stelling, directeur van het Springhaver Theater, koste wat het kost wilde voorkomen dat dit geld terug zou vloeien in de algemene middelen, zette hij in 1981 de Nederlandse Filmdagen op. Het festival trok achtduizend bezoekers en radio en televisie besteedden veel aandacht aan het nieuwe, succesvolle festival.¹¹³ In 1993 werd de naam van de Nederlandse Filmdagen veranderd in het Nederlands Film Festival.

Andere filmfestivals die net voor en in de jaren tachtig zijn ontstaan en nog steeds bestaan, zijn onder meer het Noordelijk Film Festival (1979), het Imagine Amsterdam Fantastic Film Festival (1984), Het Holland Animation Film Festival (1985), Cinekid (1986) en het International Documentary Film Festival Amsterdam (1987).¹¹⁴ Het volledige overzicht van de Nederlandse filmfestivals is te zien in bijlage 2. Hierin is een volledig overzicht opgenomen van de huidige filmfestivals in Nederland, inclusief het jaar van oprichting.¹¹⁵ In dit overzicht van in totaal 52 filmfestivals valt op dat er vanaf 1999 maar vooral in de laatste tien jaar veel nieuwe filmfestivals bij zijn gekomen. Een specifieke reden hiervoor is moeilijk te vinden. In het soort filmfestivals is niet een éénduidige lijn te zien. De

¹¹⁰ Ibidem, 181.

¹¹¹ Klaas de Zwaan, "'Laat u hersenspoelen.' Filmhuis en arthouse. 1968-1980" In *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht* geredigeerd door Bas Agterbergt et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009): 153.

¹¹² Ibidem, 161.

¹¹³ Bert Hoogenkamp en Herman de Wit, "De beleving van film moet de essentie zijn. Van bioscoop naar cultplex. 1980-2009" in *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht* geredigeerd door Bas Agterbergt et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009): 167.

¹¹⁴ Of er in deze periode nog meer filmfestivals zijn opgericht die inmiddels niet meer bestaan, is lastig te achterhalen.

¹¹⁵ Bij gebrek aan beschikbare informatie, heb ik deze lijst zelf samen gesteld. Dit is met de grootst mogelijke zorg gedaan, maar desondanks het kan zijn dat er nog Nederlandse filmfestivals zijn die hier niet op staan.

festivals hebben wel vaak een thema waarbij films vertoond worden die niet snel in de reguliere bioscoop te zien zullen zijn. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan festivals die films vertonen uit een specifiek land en festivals met korte films.

Vanuit de filmwereld wordt inmiddels ook heel erg op festivals gerekend. Sommige films circuleren slechts op festivals en daarmee zijn filmfestivals zijn een apart distributiekanaal geworden.¹¹⁶ Zoals De Valck ook noemt, is 'voor distributeurs [...] een groot deel van de wereldproductie commercieel niet interessant omdat deze films niet in staat zijn om op lokale schaal voldoende publiek naar de bioscoop te trekken om de hoge investeringskosten [...] terug te verdienen.'¹¹⁷ Filmfestivals daarentegen gebruiken hun grote en diverse aanbod juist als *unique selling point* en trekken daarmee publiek.¹¹⁸ Daarnaast is het zo dat films na hun vertoning op een filmfestival vaak later alsnog in de bioscoop verschijnen. Als de film een succes was op het festival, kan dit doorwerken tijdens de vertoning in het reguliere circuit.

Tot slot heeft film profijt van de ontwikkelingen die er op het gebied van de nieuwe media gaande zijn. Door de digitalisering is de distributie van films gemakkelijker geworden. Dit heeft er vervolgens voor gezorgd dat films nog eenvoudiger verspreid kunnen worden. In tegenstelling tot veel andere kunstvormen, kan film daarom relatief goedkoop en gemakkelijk in andere landen worden vertoond en doordat een film te kopiëren is, kan deze op verschillende festivals tegelijk vertoond worden. Iets wat bij een toneelvoorstelling niet mogelijk is, tenzij je een tweede cast in zou werken.

3.2 Film en (internationaal) cultuurbeleid

In paragraaf 2.2 was reeds te zien dat de overheid een belangrijke rol heeft gespeeld in de toename van het aantal festivals. Met het aantreden van minister

¹¹⁶ N.K. Aas, "Flickering Shadow: Quantifying the European Film Festival Phenomenon" [2009] European Audiovisual Observatory. – 14-06-2011
http://www.obs.coe.int/online_publication/expert/00001262.html.en

¹¹⁷ De Valck, "Filmfestivals in het YouTube-tijdperk," 55.

¹¹⁸ Ibidem, 56.

Brinkman zijn er echter niet alleen meer festivals ontstaan, maar ook vond hij dat er naast de aandacht voor de productie, meer oog moest komen voor de distributie, vertoning en kwaliteit van films. Dit resulteerde in onder meer subsidiering van festivals als het Filmfestival Rotterdam, het International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA) en het Holland Animation Film Festival. Het totale rijksbudget voor film werd in zijn tijd als minister (1982-1989) ruim verdubbeld. Het jaarlijkse rijksbudget voor film steeg tijdens zijn ministerschap van € 4,2 miljoen naar € 9,9 miljoen.¹¹⁹ Uiteraard was dit niet alleen voor filmfestivals bestemd, maar het laat wel zien dat de overheid de Nederlandse filmcultuur wilde stimuleren. In de periode dat Brinkman minister was, zijn er een aantal filmfestivals ontstaan welke nu nog bestaan en inmiddels uitgegroeid zijn tot festivals van grote (internationale) betekenis zoals Cinekid en het IDFA. Met het aantreden van minister Brinkman ontstond er een specifiek buitenlands *cultuur*beleid in plaats van dat dit onder het ministerie van Buitenlandse Zaken viel. Sindsdien is het internationale cultuurbeleid één van de centrale thema's in het cultuurbeleid van de overheid.

Ook de Raad voor Cultuur acht het belang van internationalisering groot en ziet daarin een rol voor festivals. Deze hebben volgens de Raad de 'functie van platform van (exclusief) internationaal aanbod en internationale uitwisseling (inclusief coproducties).'¹²⁰ Zoals de Raad ook aangeeft, is film 'een internationaal medium, opererend in een internationale setting.'¹²¹ Festivals en film lijken in het kader van internationalisering dus een goede combinatie te zijn en dit kan één van de verklaringen zijn waarom het aantal filmfestivals is toegenomen.

Daarnaast heeft de overheid door middel van subsidies de distributie van de arthousefilm gestimuleerd. Dit deed zij omdat deze in gevaar kwam nadat het bioscoopbezoek in de tweede helft van de jaren zestig terug liep. De overheid subsidieerde een aantal distributeurs en importeurs van deze films en ook

¹¹⁹ Pots, *Cultuur, koningen en democraten*, 375.

¹²⁰ Raad voor Cultuur, *Innoveren, participeren!*, 38.

¹²¹ "Basisinfrastructuur 1.0." [2008] *Raad voor Cultuur*. – 16-09-2011

[http://www.cultuur.nl/Upload/Docs/Advies%20Basisinfrastructuur%202009-2012%20\(compleet\).pdf](http://www.cultuur.nl/Upload/Docs/Advies%20Basisinfrastructuur%202009-2012%20(compleet).pdf), 353.

festivals kwamen voor subsidie in aanmerking.¹²² Doormiddel van deze subsidies heeft de overheid de filmsector gestimuleerd, waardoor de kwalitatieve, niet commerciële films konden blijven bestaan welke vervolgens op filmfestivals vertoond konden worden. Doordat er voldoende kwalitatieve programmering voor festivals was en festivals subsidies ontvingen, kon het aantal filmfestivals toenemen.

3.3 Steden willen zich profileren

Citymarketing heeft in het specifieke geval van filmfestivals een belangrijke rol gespeeld in de toename van het aantal festivals. In tegenstelling tot de grote groei van festivals in het algemeen, vond de grote toename van het aantal filmfestivals plaats rond en na de eeuwwisseling. Zoals eerder genoemd, constateert Noordman dat citymarketing rond 2002 een tweede jeugd beleefde. Er kan moeilijk gesteld worden dat al deze nieuwe filmfestivals vanuit citymarketing zijn opgericht, maar wel is het zo dat veel steden zichzelf willen profileren. Een voorbeeld hiervan is Breda waar in 2007 een cultuurdebat plaatsvond waaruit het “(Concept) Cultuurvisie 2008-2020” voortvloeide.¹²³ In deze cultuurvisie is onder meer geformuleerd dat beeldcultuur, en dan met name grafische vormgeving fotografie en film, één van de speerpunten van de cultuurvisie van de gemeente Breda is.¹²⁴ Er is vervolgens een studie uitgevoerd naar de haalbaarheid van een filmfestival in de stad Breda. Volgens de Cultuurvisie 2008-2020 kan ‘dit festival [...] dan zowel een grote publiekstrekker zijn, Breda als stad van de beeldcultuur mede op de kaart zetten en als stimulans voor het lokale en provinciale productieklimaat dienen.’¹²⁵ Breda wil zichzelf dus profileren als stad van beeldcultuur en huisvest vanaf 2009 het International Film

¹²² Ministerie van OCW, *Cultuurbeleid in Nederland*, 183.

¹²³ “Concept Cultuurvisie 2008-2020” [2008] *Gemeente Breda*.– 03-03-2011 <http://www.cultuurdebat.breda.nl/index.php?&stukid=50868>

¹²⁴ *Ibidem*, 27.

¹²⁵ *Ibidem*, 43.

Festival Breda.¹²⁶ In Breda speelde citymarketing dus een rol bij de totstandkoming van het filmfestival en gezien de grote toename van het aantal filmfestivals in steden die geen directe link met film hebben, is het aannemelijk dat dit bij meer festivals het geval is.

3.4 Cultuurparticipatie en filmbezoek

Op het gebied van cultuurparticipatie valt op dat zowel de bioscopen als de filmfestivals steeds meer bezoekers hebben. De bioscopen hebben zien sinds het dieptepunt in 1990 een sterke stijgende lijn qua bezoekersaantallen met een historisch hoogtepunt in 2010 van 28,1 miljoen verkochte kaartjes. Ter vergelijking: in 1999 was dit nog 18,6 miljoen. Als er vervolgens naar de bezoekersaantallen van de drie grootste filmfestivals wordt gekeken, dan is te zien dat het bezoekersaantal van het IFFR redelijk stabiel is, maar dat cijfers van het IDFA en het NFF sterk zijn gestegen. Niet alleen de bioscopen, maar dus ook de filmfestivals krijgen meer bezoekers. Er is bij het publiek dus een grotere interesse voor film ontstaan. Er zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar waar deze extra bezoekers vandaan komen, maar in het vorige hoofdstuk werd genoemd dat de intellectuelen niet meer alleen geïnteresseerd zijn in hoge kunst, maar een bredere smaak hebben ontwikkeld. Een deel van de stijging van het aantal bezoekers zou dus kunnen komen doordat de elite meer geïnteresseerd is geraakt in andere kunstvormen. De gemeente Utrecht benoemt dit aspect ook in haar cultuurnota. Film is volgens hen een 'medium, dat niet alleen een divers publiek weet te bereiken, maar bovendien het traditionele verschil tussen hoge en lage cultuur beslecht.'¹²⁷

Een ander verklaring voor de toename van de interesse in film zou kunnen zijn dat een bioscoop laagdrempeliger is dan een theater. Eerder werd al genoemd dat festivals ook laagdrempelig zijn, dus wellicht versterken deze twee

¹²⁶ Tijdens het schrijven van deze scriptie is de voortbestaan van dit festival onzeker omdat de Provincie Noord-Brabant heeft aangegeven geen geld meer in het festival te willen steken. Mogelijk gaat het festival over in een breder festival dat de naam Breda Beeld zal krijgen.

¹²⁷ Commissie Cultuurnota. *Advies Commissie Cultuurnota 2009-2012 Gemeente Utrecht Provincie Utrecht*, 14.

factoren elkaar waardoor mensen meer geïnteresseerd in film en daarmee ook in filmfestivals zijn geraakt, wat een stijging van het aantal filmfestivals heeft betekend. Aan de andere kant werd echter door De Valck ook genoemd dat het type film op filmfestivals vaak als ‘moeilijk’ bestempeld kon worden. Doordat filmfestivals door middel van onder meer programmaboekjes, catalogi, Q&A’s, en talkshows een context creëren, krijgt de kijker meer kennis en inzicht en raakt hij vertrouwd met verschillende soorten film. Hiermee wordt de moeilijke film minder moeilijk.¹²⁸

Filmfestivals hebben daarnaast vanwege het grote aanbod aan films een gatekeepersfunctie. Zoals eerder genoemd, zorgt het grote aanbod van films er voor dat mensen ‘verlamd’ kunnen raken in plaats van dat de betere beschikbaarheid van producten leidt tot meer consumptie. Ook al staan bepaalde films tegenwoordig online, mensen zien door de bomen het bos niet meer. Doordat filmfestivals al een eerste selectie hebben gemaakt, bieden zij uitkomst voor dit probleem.

Uit de cijfers van bioscoop- en filmfestivalbezoek blijkt dus dat er sinds het begin van de jaren negentig meer interesse is in film. Doordat filmfestivals de kijker begeleid en de moeilijke film hier minder moeilijk mee maakt, ontstaat er een opwaartse spiraal waarin er steeds meer interesse ontstaat voor film en er daarmee steeds meer draagvlak bestaat voor nieuwe (niche)filmfestivals.

3.5 Overige factoren

Naast het feit dat overheidsbeleid, citymarketing en de verandering in cultuurdeelname hun invloed hebben gehad op de toename van het aantal filmfestivals, zijn er ook nog specifieke redenen binnen de filmsector welke helpen om de festivalisering binnen deze sector te verklaren.

De eerste redenen werd reeds genoemd in paragraaf 3.1. Filmfestivals zijn een apart distributiekanaal geworden en in tegenstelling tot veel andere sectoren, is er daarnaast op een filmfestival relatief veel werk dat eerst op een festival getoond wordt en vervolgens alsnog in het reguliere circuit terecht komt.

¹²⁸ De Valck, “Filmfestivals in het YouTube-tijdperk,” 58.

Zo draaien hits op het Nederlands Film Festival vaak na hun première op het festival nog een paar weken in de gewone bioscoop. Dat veel filmfestivals, in tegenstelling tot veel andere sectoren, prijzen uitreiken, speelt hierin ook een rol. Een ander voorbeeld is de arthousefilm die aanvankelijk in een klein circuit circuleerde. Doordat de afzetmarkt van deze films met de komst van filmfestivals groter werd, kregen deze films meer kans om vertoond te worden waardoor zij een groter publiek konden bereiken. Dit heeft in een opwaartse spiraal geleid tot meer filmfestivals.

Ook werd genoemd dat de digitalisering die in de sector gaande is, de festivalisering in de hand speelt. De transportkosten gaan hierdoor omlaag en een film kan gemakkelijker tegelijkertijd op meerdere festivals over de wereld vertoond worden. Daarnaast is het zo dat het grootste gedeelte van de programmering van filmfestivals uit films die in dat jaar gerealiseerd zijn. Dit in tegenstelling tot festivals op sommige andere terreinen. Zo spelen straattheatervoorstellingen bijvoorbeeld soms jaren op verschillende festivals door Europa. Bij film is er echter ieder jaar veel nieuw aanbod, wat het mogelijk maakt om veel festivals te hebben. Filmfestivals bieden hiermee ook een nationaal en internationaal referentiekader voor de ontwikkelingen in de filmcultuur.

Omdat er jaarlijks ook heel veel films worden gemaakt, en er binnen film ook veel verschillende genres en soorten (documentaire, korte film, animatie et cetera) zijn, is er ook ruimte voor heel veel verschillende filmfestivals. Dit is terug te zien in het overzicht van de filmfestivals in Nederland. Er zijn wel een aantal filmfestivals met een zelfde soort insteek (bijvoorbeeld het Arab Film Festival en het Festival Cinéma Arabe), maar veel filmfestivals richten zich op een specifiek onderdeel van film waar een ander festival geen of maar weinig aandacht aan besteedt. Filmfestivals hebben dus vaak een duidelijke nichefunctie en omdat er blijkbaar voor bijna elk specifieke thema of filmsoort een al dan niet grote markt is, kan er ook een festival voor worden opgericht. Filmfestivals vullen hiermee de gaten die de bioscopen en de filmhuizen open laten.

Als er gekeken wordt naar de sectorspecifieke factoren van de toename van het aantal filmfestivals, kan gesteld worden dat de toename van het aantal

filmfestivals in Nederland heeft te maken met het feit dat het aanbod en de doorstroom van films heel groot is. Filmfestivals bieden een nationaal en internationaal referentiekader voor de ontwikkelingen in de filmcultuur en daarnaast vullen zij de gaten in het filmaanbod op en mede dankzij de digitalisering, kunnen er veel verschillende filmfestivals naast elkaar bestaan.

CONCLUSIE

In deze studie is onderzocht aan de hand van welke factoren het toenemend aantal festivals vanaf 1985 te verklaren is. Om hier een antwoord op te kunnen geven, is allereerst gezocht naar een goede definitie van festivals. Tevens is er gekeken naar de functies van festivals en is de term festivalisering nader onderzocht. Vervolgens zijn de belangrijkste factoren die de festivalisering hebben gestimuleerd onderzocht. In eerste instantie is hierbij gekeken naar factoren die voor elke sector een rol hebben gespeeld. Vervolgens is echter ook onderzocht op welke manier is deze festivaliseringstrend merkbaar in de Nederlandse filmsector om na te gaan of er ook sectorspecifieke factoren zijn die de toename van het aantal festivals verklaren.

Ondanks het feit dat het woord 'festivalisering' aanvankelijk op een negatieve manier gebruikt werd, wordt de toename van het aantal festivals inmiddels ook als een positieve proces gezien. Zo zijn festivals laagdrempelig voor het publiek, is het vaak een kweekvijver voor talent en dient het als ontmoetingsplek voor professionals.

Er zijn een aantal factoren gesignaleerd welke hun invloed hebben gehad op het aantal festivals dat we in Nederland hebben. De eerste factor is overheidsbeleid. Met het aantreden van minister Brinkman als minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur in 1982, werd het tijdperk van de 'nieuwe zakelijkheid' ingeluid. Vanaf dit moment is publieksbereik een belangrijk aspect van het cultuurbeleid geworden. Door de laagdrempeligheid trekken festivals vaak bezoekers die niet zo gauw in het reguliere theater komen en daarmee spelen festivals ook een belangrijke rol in de aanwas van nieuw publiek. Doordat de overheid direct en indirect (via rijkscultuurfondsen) geld verstrekt aan festivals, kan het overheidsbeleid vanaf het aantreden van minister Brinkman worden gezien als één van de factoren die de toename van het aantal festivals heeft gestimuleerd.

Een andere factor die er voor heeft gezorgd dat het aantal festivals is toegenomen is citymarketing. Gemeenten zetten dit in om de stad te promoten en zichzelf te onderscheiden van andere steden. Festivals kunnen de stad aantrekkelijker maken en dragen aan het imago van de stad. Hierdoor creëren zij voor buitenstaanders een positief vestigingsklimaat. Er kunnen grofweg twee soorten festivals worden onderscheiden: oude en nieuwe festivals. Oude festivals zijn oorspronkelijk opgezet ten gunste van een kunstsector en bij deze festivals staat de artistieke of de vakinhoudelijke dimensie voorop. Er zijn echter veel nieuwe festivals ontstaan vanuit de gedachte dat festivals bij zullen dragen aan de culturele identiteit van de stad. Gemeenten geven daarom steeds meer geld uit aan evenementen.

De laatste factor die in dit onderzoek is behandeld, is de verandering in cultuurparticipatie. Het publiek is geneigd zijn aandacht over steeds meer zaken te verdelen en er is een verschuiving zichtbaar van geregelde naar incidentele cultuurdeelname. Daarnaast zijn festivals in trek door hun laagdrempeligheid en gaat de 'elite' niet langer alleen naar hoge kunst maar is met de opkomst van de culturele omnivoor in veel meer kunstvormen geïnteresseerd. Hierdoor is de markt voor festivals groter geworden wat er voor heeft gezorgd dat er ook meer festivals zijn ontstaan.

Om na te gaan of er naast deze algemene factoren ook per sector nog specifieke factoren zijn die een rol spelen in de festivalisering, is de festivaliseringstrend in de Nederlandse filmsector nader onderzocht. In eerste instantie is nagegaan of de eerder genoemde factoren ook een rol hebben gespeeld in de toename van het aantal filmfestival. Hierin valt op dat vooral citymarketing een belangrijke rol heeft gespeeld in de filmfestivalgroei. De start van de grote groei van het aantal filmfestivals komt grofweg overeen met de vernieuwde interesse vanuit gemeentes in citymarketing. Veel steden willen zich profileren en zien een filmfestival daarbij al een goede manier om dit te doen. Maar ook in de filmsector speelt de overheid een rol in de toename van het aantal festivals. In het kader van internationalisering heeft de overheid veel geld gestoken in de filmfestivals van internationale betekenis. Daarnaast heeft zij met behulp van subsidie de productie van arthousefilms gestimuleerd. Tot slot is de

Nederlander steeds meer geïnteresseerd in film. Dit is te zien aan zowel de cijfers van bioscoopbezoek als aan bezoekerscijfers van de drie grootste filmfestivals van Nederland.

Uit dit onderzoek is gebleken dat er niet één specifieke reden is dat het aantal festivals is toegenomen maar dat dit een complex gebeuren is van factoren. Deze factoren stimuleren elkaar ook. Doordat de overheid geld heeft gestoken in de distributie, vertoning en kwaliteit van films, is het publiek bijvoorbeeld meer geïnteresseerd geraakt in films en daarmee uiteindelijk ook weer in filmfestivals, wat heeft geleid tot meer filmfestivals. De onderzochte factoren moeten met andere woorden in relatie tot elkaar worden bekeken want het één kan vaak niet zonder het ander. Ook is naar voren gekomen dat er een heleboel algemene factoren zijn die de festivalisering stimuleren, maar dat er per kunstsector ook redenen zijn die specifiek voor die bepaalde sector hebben gemaakt dat het aantal festivals is toegenomen.

Met de voorgenomen bezuinigingen van de overheid, kan het zijn dat het aantal festivals in de komende periode gaat afnemen. Bij een aantal filmfestivals is bijvoorbeeld nu al te zien dat zij vanwege financiële redenen niet zeker weten of zij kunnen voortbestaan. Het is inderdaad een feit dat er veel festivals zijn in Nederland. Wellicht kunnen festivals op sommige vlakken samen gaan werken, of in het geheel samengaan. Veel festivals hebben echter een nichefunctie en tonen werk wat op ander plekken niet te zien is. Als er fors bezuinigd gaat worden op deze festivals, raken we in Nederland niet alleen de vertoningsplekken van deze kunst kwijt, maar verdwijnen ook de vertoningsplekken waarbij het publiek op een redelijk laagdrempelige manier de weg naar het theater, het museum en het fimbuis kan vinden. Hiermee zal mogelijk het publieksbereik van kunst en cultuur na jaren van moeite en investeringen door de overheid weer afnemen, om nog maar te zwijgen over de imagoschade die de gemeentes zullen lopen doordat het festival wat zij net hebben opgezet om hun stad te promoten, alweer moet stoppen.

Met het uitvoeren van dit onderzoek heb ik willen bijdragen aan de theorievorming rondom festivals. Tijdens deze studie is echter gebleken dat er op het gebied van festivals nog steeds veel aspecten zijn die nader onderzocht

dienen worden. Allereerst zou er voor de volledigheid van dit onderzoek nog verder onderzocht kunnen worden wat voor andere sectoren specifieke redenen zijn geweest die de festivalisering in hun sector hebben gestimuleerd. Een andere interessante vraag is welke rol de vercommercialisering van de maatschappij heeft gespeeld in de toename van het aantal festivals. Dit sluit mijns inziens goed aan op de verschuiving die gaande is van geregelde naar incidentele cultuurdeelname. Ook is het voor gemeenten interessant om te weten wat het daadwerkelijke effect van festivals voor steden is. De resultaten van een dergelijk onderzoek kunnen aantonen of het voor een inderdaad stad zinvol is om een nieuw festival op te richten, of dan men het voor de promotie van de stad beter kan houden bij andere manieren van citymarketing.

LITERATUUR EN BRONNEN

- Aas, N.K. "Flickering Shadow: Quantifying the European Film Festival Phenomenon." [2009] *European Audiovisual Observatory*. – 14-06-2011
http://www.obs.coe.int/online_publication/expert/00001262.html.en
- Agterberg, Bas. "Uit is de filmstad in. De artfilm en de Cinemafestatie. 1955-1978" In *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht*, geredigeerd door Bas Agterberg et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs 2009): 134-151.
- Berg, Nadine van den et. al. *Podiumpleier. Een monitor voor podiumkunsten en muziekindustrie*. Utrecht: Atlas voor gemeenten, 2011. Voor het laatst geraadpleegd op 11-10-2011.
<http://www.muziekcentrumnederland.nl/fileadmin/Muziekinstituut/Algemeen/PDF/Podiumpeiler2011.pdf>.
- Boogaarts, Inez. "Food, fun and festivals. De festivalisering van de stad" In *De Uitstad. Over stedelijk vermaak*, geredigeerd door Jack Burgers (Utrecht: Jan van Arkel 1992): 119-131.
- Bosma, P. "Het verschijnsel van internationale filmfestivals." [2009] *Peter Bosma*. – 03-05-2011 <http://peterbosma.info/?p=artikel&artikel=25>
- Buursink, Jan. *Steden in de markt. Het elan van citymarketing*. Muiderberg: Coutinho, 1991.
- "Cinemat." *International Film Festival Rotterdam*. 05-10-2011
<http://www.filmfestivalrotterdam.com/nl/Organisatie/cinemat/>
- Commissie Cultuurnota. *Advies Commissie Cultuurnota 2009-2012 Gemeente Utrecht Provincie Utrecht*. Den Haag: OBT BV, 2008.
- Cremona, Vicki Ann. Introduction – the festival process to *Festivalising! Theatrical events, politics and culture*. Amsterdam: Rodopi, 2007.
- Deijck-Hofmeester, Carla van et. al. "De Provincies: Kijk, zo zit dat. De culturele infrastructuur op regionale schaal in kaart gebracht." Utrecht: Lecturis, 2007.

- Evans, Owen. "Border Exchanges: The Role of the European Film Festival" *Journal of Contemporary European Studies* 15 (2007): 23-33.
- "Factsheet cultuur en media." *VNG Magazine*, februari 2010: 85-86. – 14-06-2011. http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Factsheets_2010/Factsheet_Cultuur_en_media.pdf
- "Festivals sturen open brief aan de Staatssecretaris voor Cultuur" [2011] *Huis a/d Werf*. – 26-06-2011
http://www.festivalaandewerf.nl/nieuws_detail.php?id=126
- "G50 gemeenten subsidiëren evenementen voor € 39 miljoen." [2010] *Congreswereld. Nieuws* – 07-07-2011
http://www.congreswereld.nl/Nieuws/1/3456-g50_gemeenten_subsi%C3%ABren_evenementen_voor_%E2%82%AC_39_miljoen
- Hauptfleisch, T. et. al. *Festivalising! Theatrical events, politics and culture*. Amsterdam: Rodopi, 2007.
- Hilberink, Rob. "The Gergiev Festival Formula: Success, Struggle & Survival." Masterscriptie Kunstbeleid en Management, Universiteit Utrecht, 2006.
- Hoogenkamp, Bert en Herman de Wit. "De beleving van film moet de essentie zijn. Van bioscoop naar cultiplex. 1980-2009." In *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht*, geredigeerd door Bas Agterbergt et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009): 166-181.
- Jongenelen, Sandra. "De festivalisering van Nederland" *Boekman* 83 (2010): 6-12.
- Kruijver, Lex. "Respons blik terug op dertig jaar festivals" *EVB Live* februari (2009): 55.
- Marlet, Gerard en Joost Poort. *Cultuur en creativiteit naar waarde geschat*. Utrecht: Stichting Atlas voor Gemeenten, 2005.
- Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, "Nota Kunst en Kunstbeleid, 1975-1976".
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *Beleidsdoorlichting cultuur 2005-2008 en waar mogelijk 2009-2012*
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten->

en-publicaties/rapporten/2011/03/11/beleidsdoorlichting-cultuurbeleid-2005-2012.html 23 juni 2011

--. *Cultuurbeleid in Nederland*. Den Haag: Sdu grafisch bedrijf, 2002.

Neck, H. van en H.O. van den Berg. "De artistieke betekenis van festivals, studiebijeenkomst Maastricht, 22 maart 2007, verslag." Amsterdam: VSCD, 2007.

Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten. *Jaarverslag 2010*. Leiderdorp: Van Noort Printing, 2011.

Nuchelmans, A. "Boekmandebat: International festival co-operation: a must in many ways." [2010] *Boekman* – 19-04-2011
<http://boekmannieuws.blogspot.com/2010/06/boekmandebat-international-festival-co.html>

Oosterman, Jan. *Parade er passanten. De stad, het vertier en de terrassen*. Utrecht: Jan van Arkel, 1993.

Peterson, R.A. en A. Simkus. "How Musical Taste Mark Occupational Status" In *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, geredigeerd door M. Lamont en M. Fournier. (Chicago IL: University of Chicago Press): 152-186.

Pots, Roel. *Cultuur, koningen en democraten. Overheid en cultuur in Nederland*. Nijmegen: MacDonald/SSN, 2006.

Plasterk, Ronald H.A. *Kunst van leven; hoofdlijnen cultuurbeleid*. Den Haag: Koninklijke De Swart, 2007.

Quilligan, Emma. "Waardevolle festivals? Onderzoek naar de artistieke, culturele, sociale en economische betekenis van kunstfestivals voor een stad of regio in Nederland." Masterscriptie Kunsten, Cultuur en Media, Rijksuniversiteit Groningen, 2011.

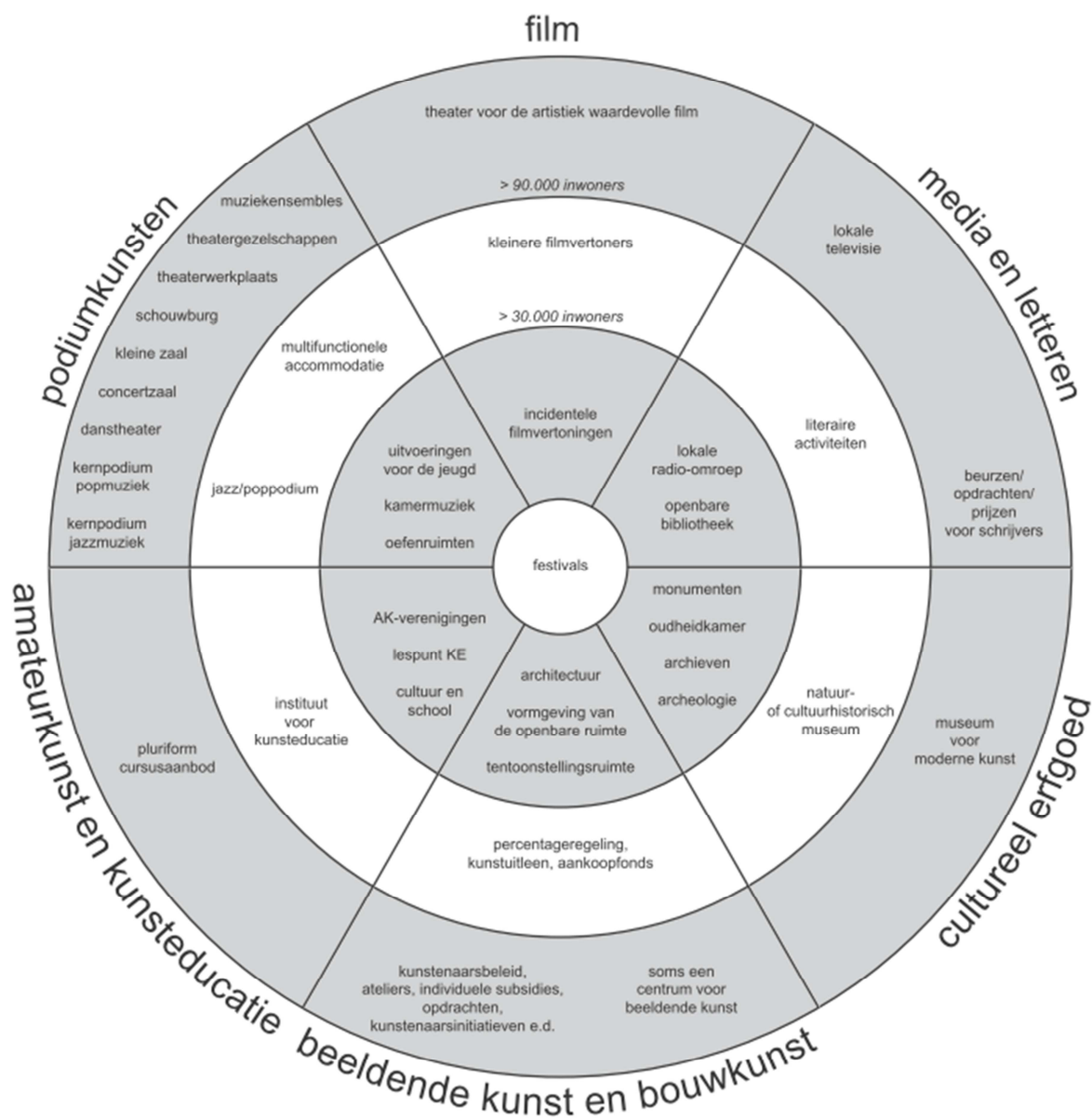
Raad voor Cultuur. *Innoveren, participeren!* Den Haag: Drukkerij Albani, 2007.

Ranshuysen, L. "De zomerfestivals van het Vierde Kwartaal: De huidige praktijk en marketingmogelijkheden." [2004] *Letty Ranshuysen - onderzoek in de cultuursector* – 19-04-2011
www.lettyranshuysen.nl/pdf/2004_rapport_zomerfestivals.pdf

- . "Situatieschets Nederlandse festivals in 2005." [2006] *Letty Ranshuysen - onderzoek in de cultuursector* – 19-04-2011
<http://www.lettyranshuysen.nl/pdf/Hand%20out%20festival%20onderzoek.pdf>
- Sassatelli, Monica. "Gevangen tussen McFestivalisatie en vernieuwing" *Boekman* 83 (2010): 14-21.
- Schoenmakers, Henri. "Festivals, theatrical events and communicative interactions." In *Festivalising! Theatrical events, politics and culture*, geredigeerd door T. Hauptfleisch et. al. (Amsterdam: Rodopi 2007): 27-37.
- Segal, Jérôme. "Film Festivals" In *European Public Culture and Aesthetic Cosmopolitanism: MainReport*, geredigeerd door Monica Sassatelli (Brighton and Hove: University of Sussex 2008): 111–118. http://www.euro-festival.org/docs/Euro-Festival_D1_MainReport.pdf
- Smithuijsen, Cas. "Liever de lucht in. Over de noodzaak van een opwaartse beweging in het festivalbestel" *Boekman* 83 (2010): 93-97.
- Twaalfhoven, Anita. "En zomer lang feest" *Boekman* 83 (2010): 84-87.
- Valck, Marijke de. *Film Festivals. History and Theory of a European Phenomenon That Became a Global Network*. Amsterdam: PrintPartners Ipskamp, 2006.
- . "De rol van filmfestivals in het YouTube-tijdperk" *Boekman* 83 (2010): 54-60.
- . "Filmfestivals, coproductiemarkten en de internationale kunstcinema" *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 2 (2011): 144-156.
- Wijn, Cor. *Gemeentelijk cultuurbeleid – een handleiding*. Den Haag: VNG Uitgeverij, 2003.
<http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Sez/JOC/Kunstgemcultuurbeleid.pdf>
- Zwaan, Klaas de. "'Laat u hersenspoelen.' Filmhuis en arthouse. 1968-1980" In *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht*, geredigeerd door Bas Agterberg et. al. (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009): 152-165.

BIJLAGE 1

De culturele infrastructuur van gemeenten in ringen

Bron: Ringenmodel Vereniging Nederlandse Gemeenten

BIJLAGE 2

Overzicht filmfestivals in Nederland

	Naam	Plaats	Eerste editie	Editie in 2010	Editie in 2011
1	International Film Festival Rotterdam	Rotterdam	1972	39	40
2	Noordelijk Film Festival	Leeuwarden	1979	32	33
3	Festival Vrouwenfilms Assen	Assen	1980	30	31
4	Nederlands Filmfestival	Utrecht	1981	30	31
5	Amsterdam Fantastic Film Festival	Amsterdam	1984	26	27
6	Holland Animation Film Festival	Utrecht	1985	14	- ¹²⁹
7	Roze Filmdagen, Amsterdam Gay & Lesbian Film Festival	Amsterdam	1986	13	14
8	Cinekid	Amsterdam	1986	24	25
9	International Documentary Film Festival Amsterdam	Amsterdam	1987	23	24
10	Africa in the Picture	Diverse steden	1987	13	14
11	Beeld voor Beeld	Amsterdam/Leiden	1989	21	22
12	Openlucht FilmFestival	Apeldoorn	1992	18	19
13	Movies That Matter Film Festival ¹³⁰	Den Haag	1999	12	13
14	Film Front Festival	Gorinchem	1999	12	13
15	Film by the Sea	Vlissingen	1999	12	13
16	Joods Film Festival	Amsterdam	2001	9	10
17	Arab Film Festival	Rotterdam	2001	10	11
18	Pluk de Nacht, open air film festival Amsterdam	Amsterdam	2003	8	9
19	Beeldbuis Filmfestival	Zwolle	2003	5	6
20	Woeste Weduwe	Arnhem	2005	-	5
21	BUT Film Festival	Breda	2005	6	7
22	SuikerZoet Filmfestival	Schiedam	2005	6	7

¹²⁹ Het HAFF wordt vanaf dit jaar verplaatst naar het voorjaar en werkt daarom in 2011 samen met het NFF.

¹³⁰ Opvolger van het Amnesty International Film Festival.

	Naam	Plaats	Eerste editie	Editie in 2010	Editie in 2011
23	Latin American Film Festival	Utrecht	2005	6	7
24	Boeddhistisch Film Festival Europa	Amsterdam	2006	5	6
25	TranScreen, Amsterdam Transgender Film Festival	Amsterdam	2006	5	6
26	Shoot Me Film Festival	Den Haag	2006	5	6
27	Streaming Festival	Den Haag	2006	5	6
28	Leiden International Film Festival	Leiden	2006	5	6
29	Made in Europe Film Festival	Limburg, Genk en Aken	2006	5	6
30	Architecture Film Festival Rotterdam	Rotterdam	2006	5	6
31	Iraans Film Festival	Rotterdam	2006	4	¹³¹
32	Eastern Neighbours Film Festival	Utrecht	2006	3	4
33	North Sea Film Festival	Amsterdam	2007	4	-
34	Zwols Animatie Film Festival	Zwolle	2007	4	5
35	Unheard Film Festival	Amsterdam	2008	3	4
36	Festival Cinéma Arabe	Diverse steden	2008	3	4
37	SCENECS, The International Debut Film Festival	Amersfoort	2009	2	3
38	Filmisreal	Amsterdam	2009	2	3
39	Strawberry Earth Film Festival	Amsterdam	2009	2	3
40	International Film Festival Breda	Breda	2009	2	¹³²
41	Leiden international Short Film Festival	Leiden	2009	2	3
42	Go Short	Nijmegen	2009	2	3
43	Food Film Festival	Amsterdam	2010	1	2
44	Afghaans Film Festival	Amsterdam	2010	1	¹³³
45	Amsterdam Turkish Festival Amsterdam	Amsterdam	2010	1	2
46	World Cinema Amsterdam	Amsterdam	2010	1	2

¹³¹ Vanwege financiële problemen is het voortbestaan van dit filmfestival onzeker.

¹³² Idem.

¹³³ Idem.

	Naam	Plaats	Eerste editie	Editie in 2010	Editie in 2011
47	Bosch Art Film	Den Bosch	2010	1	2
48	Film + Design Festival	Eindhoven	2010	1	2
49	Flicks International Student Film Festival	Groningen	2010	1	2
50	Play International Music+Film Festival	Amsterdam	2011	-	1
51	Indian Film Festival The Hague	Den Haag	2011	-	1